

Фонд «Меморіал
убитим євреям Європи»
Український центр вивчення
історії Голокосту

Foundation Memorial
to the Murdered Jews of Europe
Ukrainian Center
for Holocaust Studies

САМГОРОДОК

Життя та загибель
єврейської громади

SAMHORODOK

The Life and Death
of the Jewish community

У нарисі представлено історію життя та загибелі під час Голокосту єврейської громади села Самгородок Козятинського району Вінницької області – одного з місць міжнародного проекту «Захистимо пам'ять», у рамках якого у 2019 р. масове поховання єврейських жертв було облаштовано як гідне місце пам'яті та інформації. Дослідження ґрунтується на джерелах з українських та закордонних архівів, науковій літературі і матеріалах приватних колекцій.

This publication presents the life and death story of the Jewish community in the Ukrainian village of Samhorodok during the Holocaust. The village, located in the Koziatyn district of the Vinnytsia region of Ukraine, is one of the sites of the international project «Protecting Memory». In 2019, the project helped transform this killing site of the Jews into a dignified memorial and place of information. The research is based on sources from Ukrainian and foreign archives, academic literature and private collections.

Проект та, зокрема, історичне дослідження, результатом якого є ця публікація, виконано завдяки підтримці Міністерства закордонних справ Німеччини.

Auswärtiges Amt

Both the project and the historical research, which resulted in this publication, have been funded by the German Federal Foreign Office.

Автор
Рей Брандон

Author
Ray Brandon

Редакційна колегія:
Уве Ноймеркер
д-р Анатолій Подольський
д-р Ульріх Бауманн
д-р Світлана Бурмістр
Олександра Вроблевська
Божена Козакевич
Марія Гончаренко-Шуберт

Editorial board
Uwe Neumärker
Dr. Anatoliy Podolskyi
Dr. Ulrich Baumann
Dr. Svetlana Burmistr
Aleksandra Wroblewska
Bozhena Kozakevych
Mariya Goncharenko-Schubert

Редактор
Михайло Тяглий

Editor
Mykhaylo Tyaglyy

Переклад
Ганна Черноус

Translated by
Hanna Chornous

341.485"20"(=411.16)(477.44-22Сам)(091)=111=161.2
Б87
ISBN 978-966-2726-94-7

© Ray Brandon, 2019
© Stiftung Denkmal für die ermordeten Juden Europas, 2019
© Український центр вивчення історії Голокосту, 2019

ЗМІСТ/CONTENTS

Переднє слово/Foreword.....	4/5
Передвоєнна історія/Prewar history	10/11
Голокост/Holocaust	20/21
Наслідки/Aftermath.....	38/39
Ілюстрації/Illustrations.....	44/44
Перелік скорочень/Abbreviations	54/55

ПЕРЕДНЄ СЛОВО

У період німецької окупації 1941–1944 років на території сучасної України шляхом масових розстрілів було вбито понад мільйон єврейських дітей, жінок та чоловіків. Їх поховали у численних могилах. Міжнародний проект «Захистимо пам'ять» має на меті облаштування знехтуваних та забутих масових поховань євреїв та ромів, а також створення поруч з ними місць пам'яті та інформації для того, аби зберегти пам'ять про жертв для сьогодення та майбутнього.

На території сучасної України знаходяться близько 2000 місць масових розстрілів. У віддалених ярах, лісах, посеред полів, у колишніх протитанкових ровах чи піщаних кар'єрах загони Вермахту, СС та поліція – за участі місцевого населення – знищували цілі єврейські громади, нерідко впродовж кількох днів. Часто жертв змушували самих викопувати ями та роздягатися. Спочатку вбивали чоловіків, а потім жінок та дітей. Біля могил, перед лицем смерті, відбувалися страшні сцени.

Після війни багато з цих місць убивств пішли у небуття. Для небагатьох, кому вдалося вижити, вшанування пам'яті вбитих членів родини, друзів та знайомих було можливим лише у вузькому колі. Офіційна радянська історіографія відмовлялася визнати євреїв як окрему групу жертв Другої світової війни. Коли за ініціативи євреїв, які вижили і повернулись, встановлювалися скромні пам'ятні обеліски, вони мусили бути присвячені «мирним радянським громадянам».

Лише в 1990-х роках, у незалежній Україні, в багатьох місцях були встановлені пам'ятні обеліски, що вказували на єврейське походження жертв. Однак сотні масових поховань залишаються до-

FOREWORD

During the German occupation, from 1941 to 1944, over one million Jewish children, women, and men were murdered and hastily buried in mass shooting operations throughout the territory of what is today Ukraine. The international project “Protecting Memory” works both to transform the neglected and forgotten mass graves of Jews and Roma into dignified places of remembrance and information points and to preserve the memory of the victims for the present and future.

Estimates suggest there more than 2,000 mass shooting sites on the territory of contemporary Ukraine. In remote ravines and forests, in the middle of fields, in former tank traps and sand quarries, Wehrmacht, SS, and police forces, supported by local auxiliary police and administrative offices, wiped out entire Jewish communities – often over the course of just a few days. In many cases, the victims were forced to dig the pits themselves and to undress. Usually, men were shot first, then women and children. Dramatic scenes unfolded at the pits as the Jews braced for impending death.

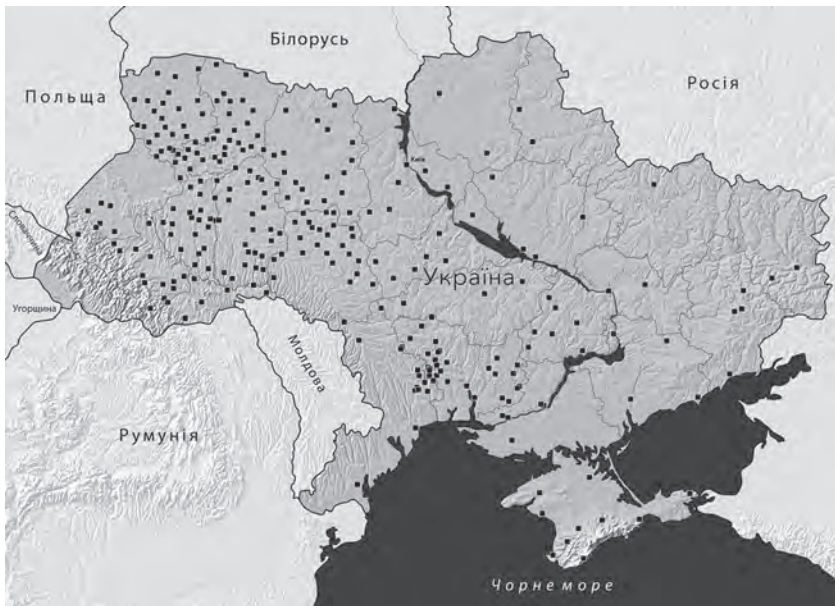
Many of these murder sites faded into obscurity after the war. For the few survivors, it was possible to remember their murdered family members, friends, and acquaintances only in private. Official Soviet historiography refused to recognize Jews as a distinct group of victims. When Jewish survivors or returnees were able to lay modest memorial stones, these had to be dedicated to “peaceful Soviet citizens”.

Only in the 1990s – in independent Ukraine – were memorial stones stating the Jewish identity of the victims erected in numerous places. However, hundreds of mass graves remain unmarked, unpro-

нині непозначеними, незахищеними та занедбаними. Ці землі використовуються у сільському господарстві або забудовуються. Сліди осквернення могил справляють гнітюче враження. Більшість масових поховань не є гідними місцями скорботи та пам'яті про стерте з лиця землі єврейське життя.

Проект «Захистимо пам'ять» поєднує в собі заходи щодо архітектурного захисту та гідного облаштування масових поховань з історичною та педагогічною роботою. Комплексність проекту відображається в таких напрямках та основних принципах діяльності:

Точне місцезнаходження та межі поховань у місцях проекту визначаються за допомогою неінвазивних методів з метою дотримання релігійних приписів юдаїзму (Галахи) та збереження спокою померлих. Проведення робіт (археологічних досліджень та подальшого будівництва) супроводжують представники Комітету у справах збереження єврейських цвинтарів у Європі, які також слідкують за дотриманням Галахи. Представники місцевих єврейських общин також долучаються до роботи над проектом.

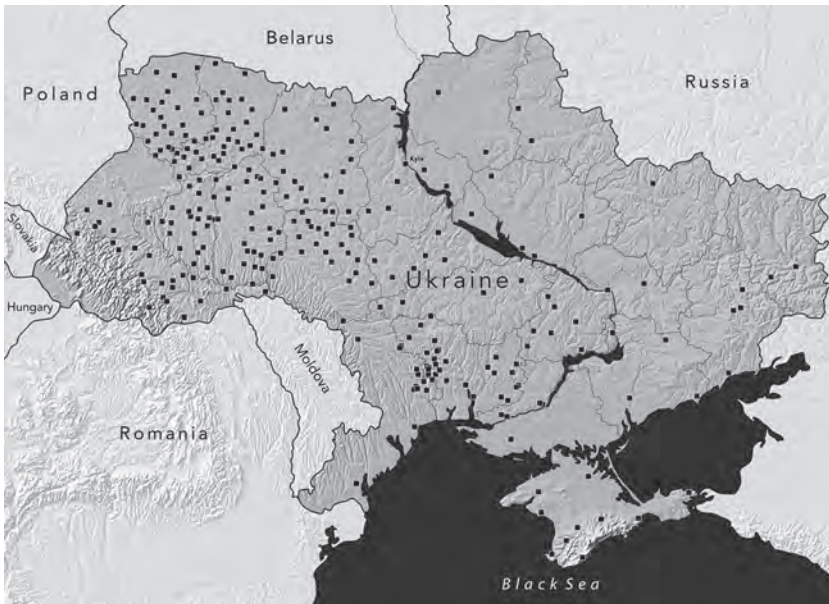

Карта сучасної України з містами та селами, в кожному з яких з 1941 по 1943 рік було розстріляно 500 або більше євреїв. Таких місць 300. До цього додаються ще сотні місць масових розстрілів з меншою кількістю жертв.

tected, and neglected. Many are often used for agriculture or construction. Especially disconcerting are the traces of plundering. Most of the mass graves are not dignified sites of mourning and remembrance about the Jewish life lost. Almost none provide any information about the events that took place at such sites and the lives of those who perished there.

The project “Protecting Memory” combines the sustainable protection and dignified memorialization of mass graves with historical and educational work. The complexity of the project is reflected in its areas of activity and guiding principles:

The exact location and boundaries of graves at project sites are determined by non-invasive methods. This is done in order to comply with Jewish religious law (Halacha), which requires that the final resting place of the dead remains undisturbed. Representatives of the Committee for the Preservation of Jewish Cemeteries in Europe monitor the ground-related work on site – both archaeological surveys and

A map of present-day Ukraine showing the cities, towns, and villages where mass shootings of 500 or more Jews were carried out between 1941 and 1943. There are 300 locations of this kind alone. In addition, hundreds of other mass shootings involving fewer victims also took place throughout Ukraine.

Масовим похованням та прилеглим територіям слід надати адміністративний захист, що включає в себе, в першу чергу, відведення цих територій у комунальну власність та перетворення їх у пам'ятні місця з відповідним внесенням у кадастрові плани. Після облаштування вони повинні бути внесені до Державного реєстру нерухомих пам'яток України за категорією місцевого значення і, таким чином, підлягати державній охороні.

Масові поховання необхідно захистити архітектурними конструкціями і облаштувати як гідні місця пам'яті та інформації. За допомогою архітекторів з цією метою здійснюється пошук економних та тривалих рішень. Наявні пам'ятні знаки зберігаються та інтегруються у нові місця пам'яті. Особливі труднощі виникають при захисті масових поховань, що осквернюються.

Місцезнаходження масових поховань, кількість жертв, долі окремих із них та тих, кому вдалося вижити, перебіг злочину та інформація про задіяних злочинців визначається за допомогою ретельних історичних досліджень. Історія єврейських громад та їхнього знищення в часи Голокосту презентується кількома мовами на інформаційних стелах. Результати історичної роботи використовуються в освітній програмі, яка проводиться з місцевими школами, а також зі студентами в проекті по усній історії. Освітня програма має на меті заохочення вчителів, учнів та студентів до самостійного вивчення місцевої історії та залучення їх до роботи над новими місцями пам'яті.

Докладніше про проект «Захистимо пам'ять» можна дізнатися тут: www.erinnerungsbewahren.de/uk/

later construction – so as to ensure that Halacha is maintained. Local Jewish communities are also involved in project work.

Through “Protecting Memory”, the surface of the mass graves and the adjoining area receive comprehensive administrative protection. This includes first and foremost the transfer of the plots of land affected to communal property, their re-designation of intended use as memorial sites, and their corresponding entry into cadastral maps. After construction, the memorial sites are entered into the State Registry of Immovable Monuments of Local Significance in Ukraine and, with that, placed under the state protection.

“Protecting Memory” also sees to it that mass graves are structurally protected and turned into dignified places of remembrance and information points. Project architects help find cost-effective and sustainable solutions with this end in mind. Elements from existing memorials are left in place and integrated into the new memorial sites. The protection of mass graves where looting efforts occur presents a major challenge.

Extensive historical research helps to determine the location of mass graves, the sequence of events during mass shootings, the number of victims, the perpetrators involved, and the fate of individual victims and survivors. The results of this research are made available to the public in a variety of ways. The history of Jewish communities and their destruction during the Holocaust is presented in three languages on information stelae at each project site. The results of the historical research are also used for pedagogical work with local schools and an oral history project with university students. The aim of the educational program is to encourage teachers, schoolchildren, and students to explore their local history on their own and to care for the new memorial sites.

Detailed information about the “Protecting Memory” project can be found here: www.erinnerungbewahren.de

ПЕРЕДВОЄННА ІСТОРІЯ

Самгородок – село на р. Десна, на відстані близько 40 км на північний схід від м. Вінниця у Вінницькій області. Історія населеного пункту сягає початку XVII ст., коли ця територія вже належала Речі Посполитій. Єврейське життя Самгородка розвинулось приблизно з 1765 р., коли тут жили п'ятеро євреїв¹. Згідно з умовами Другого поділу Польщі між Росією і Пруссією, у 1793 р. Самгородок потрапив до володінь Російської імперії, ставши частиною Київської губернії.

У Російській імперії території проживання євреїв на землях, отриманих від Польщі, обмежувалося «смугою осілості»². Єврейська громада Самгородка у 1847 р. становила 224 особи (враховуючи кілька навколишніх сіл). Згідно з першим і єдиним переписом населення Російської імперії, у 1897 р. єврейське населення Самгородка зросло до 1234 осіб. Отже, євреї становили 34 відсотки населення міста, яке налічувало 3605 осіб³. Єврейське життя у «смугі

¹ Про заснування теперішнього міста: Історія міст і сіл Української РСР. – Т. 16: Вінницька область. – Київ: Інститут історії Академії наук УРСР, 1972. – С. 332. Про брак інформації щодо прибуття євреїв – див. зазвичай надійне видання: Российская еврейская энциклопедия. – Т. VI. – Москва: Российская Академия естественных наук и др., 2007. – С. 421, та Encyclopedia of Jewish Life before and during the Holocaust. – Т. 2. – Jerusalem and New York: Yad Vashem and New York University Press, 2001. – Р. 1131. Єврейське населення у 1765 р.: Архив Юго-Западной России. – Гл. 5, т. 2, вып. 1. – Киев: Комиссия для разбора древних актов, 1890. – С. 5.

² Докладніше про «смугу осілості»: http://www.yivoencyclopedia.org/article.aspx/Pale_of_Settlement.

³ Щодо 1847 р.: Еврейская энциклопедия. – Т. XIII. – Санкт-Петербург: Общество для научных еврейских издательств и Брокгауз-Ефрон, прилб. 1910. –

PREWAR HISTORY

Samhorodok is a village on the Desna River, about 40 km north-east of the city of Vinnytsia in Vinnytsia Oblast. The town dates back to the early 17th century, when this area already belonged to the Polish-Lithuanian Commonwealth. Jewish life in Samhorodok can be traced back to at least 1765, when five Jews were living there.¹ Under the terms of the Second Partition of Poland between Russia and Prussia, Samhorodok fell to the Russian Empire in 1793. There, it formed a part of Kiev Gubernia.

Within the Russian Empire, the Jewish inhabitants of the lands acquired from Poland were restricted to an expanse of territory known as the Pale of Settlement.² In 1847, the population of the Samhorodok Jewish Community numbered 224, a figure that included Samhorodok as well as several nearby villages. According to the first and only census of the Russian Empire, the Jewish population of Samhorodok itself rose to 1,234 in 1897. Jews thus accounted for about 34 percent of the town's population of 3,605.³ Jewish life in the Pale was disrupted

¹ On the founding of the town, *Istoriia mist i sil Ukrainskoï RSR*, t. 16: Vinnyts'ka Oblast (Kiev: Instytut istorii Akademii Nauk URSU, 1972), p. 332. Absence of information on the arrival of Jews, see the usually reliable, *Rossiiskaia evreiskaia entsiklopediia*, t. VI (Moscow: Rossiiskaia Akademiia Estestvennykh Nauk et al., 2007), p. 421, and *Encyclopedia of Jewish Life before and during the Holocaust* (Jerusalem and New York: Yad Vashem and New York University Press, 2001), v. 2, p. 1,131. On the Jewish population in 1765, *Archiv Iugo-Zapadnoi Rossii*, ch. 5, t. 2, vyp. 1 (Kiev: Komissiia dlia razbora drevnikh aktov, 1890), p. 5.

² On the Pale of Settlement, with recommendations for further reading: http://www.yivoencyclopedia.org/article.aspx/Pale_of_Settlement

³ For 1847 figures, *Evreiskaia Entsiklopediia*, t. XIII (St. Peterburg: Obshchestvo dlia nauchnykh evreiskikh izdatel'stv & Brokgauz-Efron, ca. 1910), pp. 874-875.

осілости» порушили погроми у 1881–1884 і 1903–1906 рр. Хвилі антиєврейського насилля прокотилися Україною, проте відомостей про погроми у ці роки у Самгородку немає⁴. Погроми, поширення бідності і політична нестабільність сприяли масовій міграції євреїв з Російської імперії наприкінці XIX – на початку XX ст.⁵

До початку більшовицької революції у Самгородку діяли центральна синагога, будинок релігійного навчання і третій невизначений молитовний дім. Згідно з відомою інформацією, євреям у Самгородку належали чотири лісопилки, дві пивоварні, пекарня, фотостудія, фармацевтичний склад, а також 43 лавки, зокрема, п'ять тих, що продавали одяг (галантерея), і всі сім продуктивних. Ремісництво і торгівля забезпечували роботою більшу частину євреїв, однак багато чоловіків-євреїв працювали як поденники⁶.

Під час Першої світової війни військові дії в Україні обмежувалися переважно територією Східної Галичини та Західної Волині. Після розпаду Російської імперії та розгортання більшовицької революції у січні 1918 р. було створено Українську Народну Республіку (УНР). Нова центральна влада в Києві виявилася неспроможною боротися із внутрішніми та зовнішніми викликами. Не маючи сильних державних інституцій, Україна занурилася в хаос, натомість збройні сили УНР, Червона армія, монархісти, польські війська та анархісти боролися за владу над країною або принаймні над її певною частиною. В оточенні армій, що наступали або відступали, Україна стала місцем, де поширилося насиль-

С. 874–875. У статті про Бердичів наведено дані за всіма громадами у Бердичівському повіті: Там же. – Т. IV. – С. 211. За іншими підрахунками від 1863 р., у Самгородку було 1040 православних вірян, 375 римо-католиків і 261 єврей: Słownik geograficzny Królestwa Polskiego i innych krajów słowiańskich. – Т. X. – Warsaw: Wiek, 1889. – S. 247.

⁴ Про погром у цей період: http://www.yivoencyclopedia.org/article.aspx/Pogroms_

⁵ Про міграцію до 1914 р.: http://www.yivoencyclopedia.org/article.aspx/Population_and_Migration/Population_and_Migration_before_World_War_I_.

⁶ Про синагогу та молитовний дім: Энциклопедический словарь. – Т. 56. – Санкт-Петербург: Общество для научных еврейских издательств и Брокгауз-Ефрон, пригл. 1900. – С. 193. Про підприємства: Российская еврейская энциклопедия. – Т. VI. – Москва: Российская Академия естественных наук и др., 2007. – С. 421. Останнє джерело стверджує, що до 1914 р. було три «синагоги». Принаймні одна з них могла бути будинком релігійного навчання, тобто бет-гамідраш (общинним) або клоиз (приватним).

by pogroms in 1881–1884 and 1903–1906. Although anti-Jewish violence was concentrated in Ukraine, there is to date no evidence of pogroms in Samhorodok during these years.⁴ The pogroms, along with widespread poverty and political instability, contributed to the mass migration of Jews from the Russian Empire at the turn of the 20th century.⁵

Prior to the Bolshevik Revolution, Samhorodok was home to a central synagogue, a house of learning, and a third, undetermined third house of worship. Jews in Samhorodok are known to have owned four lumber yards, two breweries, a bakery, a photo studio, and a pharmaceuticals warehouse, as well as 43 shops, including all five outfitters (haberdasheries) and all seven grocery stores. Skilled crafts and commerce provided employment for most Jews, but scores of Jewish men worked as day laborers.⁶

During the First World War, fighting in Ukraine was largely contained to eastern Galicia and western Volhynia. With the collapse of the Russian Empire and the advent of the Bolshevik Revolution, the Ukrainian People's Republic (UNR) emerged in January 1918. However, the nascent central government in Kiev proved unable to assert itself vis-à-vis domestic and foreign challenges. Lacking strong state institutions, Ukraine descended into chaos, as UNR forces, the Red Army, pro-tsarist troops, the Polish Army, and anarchists struggled for control over the country, or at least part of it. In the wake of the advancing and retreating armies, Ukraine became the scene of wide-

The entry for Berdychiv gives data for all of the communities within Berdychiv County (*uezd*) *Evreiskaia Entsiklopediia*, t. IV, p. 211. According to another calculation from 1863, there were 1,040 adherents of the Orthodox faith, 375 Roman Catholics, and 261 Jews in Samhorodok, *Słownik geograficzny Królestwa Polskiego i innych krajów słowiańskich*, t. X (Warsaw: Wiek, 1889), p. 247.

⁴ On pogroms during these decades, with recommendations for further reading: <http://www.yivoencyclopedia.org/article.aspx/Pogroms>

⁵ On migration before 1914, with recommendations for further reading: http://www.yivoencyclopedia.org/article.aspx/Population_and_Migration/Population_and_Migration_before_World_War_I

⁶ On the synagogue and prayer house, *Entsiklopedicheskii slovar*, t. 56 (St. Petersburg: Obshchestvo dlia nauchnykh evreiskikh izdatel'stv & Brokgauz-Efron, c1900), p. 193. On businesses, *Rossiiskaia evreiskaia entsiklopediia*, t. VI, p. 421. The latter reference work says there were three "synagogues" by 1914. At least one of these could have been a study house, either a *bet ha-midrash* (communal) or a *kloyz* (private).

ство проти євреїв. У погромах брали участь майже всі сторони конфлікту⁷.

Євреї Самгородка зазнали принаймні одного погрому в жовтні 1920 р., який учинила Червона армія. Впродовж двох днів будинки було розграбовано, власність знищено. Кількох євреїв було вбито, а близько 30 єврейських жінок – зґвалтовано⁸.

Вплив довоєнних і післявоєнних хвиль міграції та насильницькі дії революційного часу залишили глибокий слід на єврейському населенні України. Населення України загалом зросло на 36 відсотків між 1897 і 1926 рр., однак кількість євреїв, які проживали на українській території, зменшилася на 5 відсотків⁹. Щодо Самгородка, то чисельність євреїв, які мешкали тут у 1926 р. (1244 особи), залишилася майже незмінною порівняно з 1897 р. (1234 особи)¹⁰.

Упродовж середини 1920-х рр. Самгородок був етнічно різномірним (див. таблицю). У Самгородоцькій сільській раді найбільші етнічні групи становили євреї та поляки. В Козятинському районі євреї були звичним явищем за межами невеликих населених пунктів на кшталт Самгородка та районного центру. Євреї проживали у 21 з 33 сільських рад. Єврейське населення в більшості рад зазвичай становило менше ніж 100 осіб. Загалом кількість поляків у районі

⁷ Про нападників: Abramson Henry. A Prayer for the Government: Ukrainians and Jews in Revolutionary Times, 1917–1920. – Cambridge, MA: Ukrainian Research Institute and Center of Jewish Studies, 1999. – P. 141 (Укр. видання: Абрамсон Генрі. Молитва за владу. Українці та євреї в революційну добу (1917–1920). Пер. з англ. А. Котенка, О. Надтоки. – К.: Дух і Літера, 2017). За приблизно 40 відсотків погромів вважають відповідальними війська УНР, 17 відсотків – Білу армію, 9 відсотків – Червону армію і 3 відсотки – польську армію.

⁸ Погроми на Україні, в Белоруссии и европейской части России в период Гражданской войны 1918–1922 гг.: Сборник документов. – Москва: Росспэн, 2007. – С. 427. У цьому випадку було задіяно 6-ту дивізію 1-ї кінної армії Семена Будьонного. Звіт було подано єврейським відділом Комуністичної партії в Київській губернії. Українські війська могли вчинити інший погром у 1919 р., згідно з інтерв'ю Семена Бегера, нар. 1930 р., від 12 грудня 1996 р.: University of Southern California – Video History Archive (далі – USC VHA), № 23382.

⁹ Gitelman Zvi. A Century of Ambivalence The Jews of Russia and the Soviet Union, 1881 to the Present. – New York: Schocken Books, 1998. – P. 108.

¹⁰ Національний склад сільського населення УСРР: попередні підсумки всесоюзного перепису населення // Статистика України. – Серія XVII, № 96. – Харків: Центральне статистичне управління УСРР, 1927. – С. 7.

spread anti-Jewish violence. Almost all of the warring parties engaged in pogroms.⁷

The Jews of Samhorodok experienced at least one pogrom in October 1920. In the one documented instance, the Red Army was responsible. For two days, homes and buildings were plundered and property destroyed. Several Jews were killed and about 30 women raped.⁸

The effects of the prewar and postwar waves of migration, along with the revolution-era violence, left a deep scar on Ukraine's Jewish population. While the population of Ukraine rose by 36 percent overall between 1897 and 1926, the number of Jews living on Ukrainian territory declined by 5 percent.⁹ With regard to Samhorodok, the number of Jews living there in 1926 (1,244) was comparable with the number in 1897 (1,234).¹⁰

Throughout the mid-1920s, Samhorodok remained ethnically heterogeneous (see table). Jews, then Poles, were the largest ethnic groups in Samhorodok village council, the term for an administrative unit made up of more than one village. Within Koziatyn Rayon – akin to a county, but smaller and less autonomous – Jews were a regular fixture in life outside the small towns of Samhorodok and the rayon center. Jews lived in 21 of the 33 village councils. The Jewish population in most of these councils was usually fewer than 100 persons.

⁷ For an overview of the perpetrators, Henry Abramson, *A Prayer for the Government: Ukrainians and Jews in Revolutionary Times, 1917-1920* (Cambridge, MA: Ukrainian Research Institute and Center for Jewish Studies, 1999), p. 141. An estimated 40 percent of the pogroms are attributed to UNR troops, 17 percent to the White Army, 9 percent to the Red Army, and 3 percent to the Polish Army.

⁸ *Pogromy na Ukrainie, v Belorussii i evropeiskoi chasti Rossii v period Grazhdanskoj voiny 1918-1922 gg. Sbornik dokumentov* (Moscow: Rosspen, 2007), p. 427. This case involved the 6th division of Semen Budenny's 1st Cavalry Army. The report was filed by the Jewish division of the Communist Party in Kiev Gubernia. According to remarks made by Semen Beger, it is possible that Ukrainian troops carried out another pogrom in 1919, University of Southern California – Video History Archive (USC VHA), interview with Semen Beger, b. 1930, 12 Dec. 1996, no. 23382.

⁹ Zvi Gitelman, *A Century of Ambivalence: The Jews of Russia and the Soviet Union, 1881 to the Present* (New York: Schocken Books, 1998), p. 108.

¹⁰ *Natsional'nyi sklad sil's'koho naseleattia USRR: poperedni pidsumky vsesojuznogo perepysu naseleattia, Statystyka Ukrainy, Serii XVII, No. 96* (Kharkiv: Tsentral'ne Statystychno Upravlinnia USRR, 1927), p. 7.

була втричі більшою, ніж кількість євреїв, а кількість чехів була втричі більшою, ніж кількість росіян¹¹.

<i>Самгородоцька сільська рада / Населений пункт¹²</i>							
Дата	Українці	Росіяни	Поляки	Чехи	Євреї	Інші	Всього
17 грудня 1926 р.	2358	48	844	31	1244	8	4533
%	52,01	1,05	18,61	0,68	27,44	0,17	99,96
<i>Козятинський район без районного центру</i>							
Дата	Українці	Росіяни	Поляки	Чехи	Євреї	Інші	Всього
17 грудня 1926 р.	46 177	288	5769	737	1589	66	54 626
%	84,53	0,52	10,56	1,34	2,90	0,12	99,97

Радянська політика щодо національних груп була неоднозначною. Режим намагався інтегрувати єврейське населення, але водночас позбавляв окремих осіб багатьох громадянських прав через їхню комерційну або релігійну діяльність. Не маючи повних прав, десятки тисяч українських євреїв не мали повного доступу до житла, робочих місць та соціальної допомоги, що спричинило вагомні наслідки як для осіб, позбавлених прав, так і для членів їхніх сімей¹³. Наприкінці 1920-х рр. останні залишки приватних підприємств було заборонено. Незважаючи на агресивні антирелігійні кампанії, деякі євреї Самгородка відвідували синагогу та відзначали релігійні свята¹⁴. Радянська влада обмежила культурне життя до того рівня, який вважала дозволеним. Кількість шкіл у Радянському Союзі, де мовою викладання була їдиш, зростала до 1930 р., однак пізніше влада почала їх закривати. Початкова школа у Самгородку, де на-

¹¹ Там само. – С. 7 і 202–203.

¹² Самгородоцький район було створено лише у вересні 1939 р. Про перепис населення 1926 р.: Там само. – С. 78 і 210–211. Про дані перепису 1939 р. див.: http://demoscope.ru/weekly/ssp/ussr_nac_39_ra.php?reg=14.

¹³ Kimerling Elise. Civil Rights and Social Policy in Soviet Russia, 1918–1936 // The Russian Review. – 1982. – Vol. 41, no. 1 (January). – P. 24–46; Alexopoulos Golfo. Stalin's Outcasts: Aliens, Citizens, and the Soviet State, 1926–1936. – Ithaca: Cornell University Press, 2003.

¹⁴ USC VHA, Береп, № 23382.

Overall, the number of Poles in the rayon was three times greater than the number of Jews. More striking was that the number of Czechs – 737 – was almost three times greater than the number of Russians.¹¹

<i>Samhorodok Village Soviet / Town¹²</i>							
Date	Ukrainians	Russians	Poles	Czechs	Jews	Others	Total
17 Dec. 1926	2,358	48	844	31	1,244	8	4,533
%	52.01	1.05	18.61	0.68	27.44	0.17	99.96
<i>Koziatyn Rayon without Rayon Center</i>							
Date	Ukrainians	Russians	Poles	Czechs	Jews	Others	Total
17 Dec. 1926	46,177	288	5,769	737	1,589	66	54,626
%	84.53	0.52	10.56	1.34	2.90	0.12	99.97

Soviet policy towards the Jews was ambiguous. The regime strove to co-opt the Jewish population, but at the same time deprived individuals of full civil rights due to their commercial, political, or religious activity. As a result, tens of thousands of Ukrainian Jews lacked full access to housing, jobs, and welfare assistance – with severe consequences not only for disenfranchised individuals but also for their families.¹³ In the late 1920s, the last vestiges of private enterprise were banned. Despite the aggressive anti-religious campaigns, some of Samhorodok's Jews continued to attend synagogue and observe religious holidays.¹⁴ Culture was reduced to what the Soviet authorities deemed ideologically permissible. While the number of Yiddish schools in the Soviet Union increased up

¹¹ *Natsionalnyi sklad sil's'koho naseleennia USRR*, pp. 7 and 202-203.

¹² Samhorodok Rayon was only created in September 1939. On the 1926 census, *Natsional'nyi sklad sil's'koho naseleennia USRR*, pp. 78 and 210-211. On the 1939 census data, see http://demoscope.ru/weekly/ssp/ussr_nac_39_ra.php?reg=14.

¹³ Elise Kimerling, "Civil Rights and Social Policy in Soviet Russia, 1918-1936," *The Russian Review*, vol. 41, no. 1 (January 1982), pp. 24-46. For a more recent study, see Golfo Alexopoulos, *Stalin's Outcasts: Aliens, Citizens, and the Soviet State, 1926-1936* (Ithaca: Cornell University Press, 2003).

¹⁴ USC VHA, Beger, no. 23382.

вчання вели мовою їдиш, було закрито в 1937 р.¹⁵ Багато євреїв, шукаючи можливостей освіти та роботи, переїхали до міст. Ті, хто лишилися в маленьких містечках і селах, на зламі десятиріччя пережили разом із сусідами-неєвреями примусову колективізацію та голод. Під час чищень наприкінці 1930-х тисячі євреїв репресували й вислали вглиб Радянського Союзу. Комуністична партія Радянського Союзу піддала нападкам перше покоління більшовиків, незалежно від їхнього етнічного походження. У Самгородку відбувались арешти та зникали люди, але дехто з них повернувся назад ще до німецької окупації¹⁶.

Офіційної статистики щодо кількості єврейського населення Самгородка згідно з даними сумнівного перепису 1939 р. немає¹⁷. Оприлюднені дані цього перепису обмежуються рівнем районів, сільської місцевості районів і районними центрами. Без даних для сільських рад можна тільки приблизно визначити тамтешній склад населення. Самгородоцький район було сформовано вже після перепису 1939 р. Наявна інформація щодо Козятинського району свідчить про те, що в районі за межами Козятина проживали 1026 євреїв. Більшість із них, ймовірно, мешкала в Самгородку. Отже, можна припустити, що напередодні Другої світової війни у Самгородку проживало приблизно 800 євреїв, що на 35 відсотків менше, ніж у 1926 р.¹⁸

¹⁵ Ibid, Берег, № 23382. У 1931 р. в Україні було 1096 шкіл із 94 800 учнями, де навчання велося мовою їдиш. У 1937 р. 46 тисяч учнів навчалися на їдиш у 312 школах, див., http://www.yivoencyclopedia.org/article.aspx/Soviet_Yiddish-Language_Schools.

¹⁶ USC VHA, Берег, № 23382.

¹⁷ Результати радянського перепису населення від січня 1939 р. слід розглядати з великою обережністю. Радянський перепис, проведений у січні 1937 р., мав надати дані, що кількість населення становить 170 мільйонів осіб, однак було виявлено зменшення на 8 мільйонів осіб, що чітко засвідчило наслідки сталінської політики в галузях економіки та безпеки. Матеріали перепису населення 1937 р. знищили, багатьох працівників заарештували і розстріляли. Новий перепис населення провели у 1939 р., під час якого посадовці змогли приховати нестачу. Що ж до Української РСР, то найсумнівніші дані, ймовірно, стосувалися самих українців, росіян та категорії «інші». Короткий огляд цих подій див., наприклад: Applebaum Anne. *Red Famine: Stalin's War on Ukraine*. – London: Allen Lane, 2017. – P. 305–308.

¹⁸ Самгородоцький район не було окремо зазначено у відомих на сьогодні матеріалах перепису січня 1939 р., здебільшого через те, що район було створено лише у вересні.

to 1930, the Yiddish elementary school in Samhorodok closed in 1937.¹⁵ Many Jews, lured by promises of educational opportunities and jobs, moved to the cities. Those who remained in the small towns and villages at the turn of the decade endured forced collectivization and the famine that ensued, alongside their non-Jewish neighbors. During the purges in the late 1930s, thousands of Jews were oppressed and sent to the Soviet interior. The Communist Party also turned on the first generation of Bolsheviks, irrespective of their ethnic origins. In Samhorodok, too, people were arrested and disappeared, but some had returned before the German invasion.¹⁶

Official statistics for the Jewish population of Samhorodok in the problematic 1939 census are unavailable.¹⁷ Published data from this census are limited to the rayon, the rayon countryside, and the rayon centers. Samhorodok Rayon was not established until after the 1939 census. The available information for Koziatyn Rayon shows 1,026 Jews living in the rayon outside Koziatyn. Most would have been in Samhorodok. This suggests that, on the eve of the Second World War, about 800 Jews may have been living in Samhorodok, a decline of 35 percent compared to 1926.¹⁸

¹⁵ Ibid. In 1931, there were 1,096 Yiddish schools in Ukraine, with a total of 94,800 pupils. In 1937, there were 312 Yiddish schools, with a total of 46,000 pupils. see http://www.yivoencyclopedia.org/article.aspx/Soviet_Yiddish-Language_Schools.

¹⁶ USC VHA, Beger, no. 23382.

¹⁷ The results of the 1939 Soviet census must be viewed with great caution. The preliminary data from the January 1937 Soviet census, which was supposed to have included information on a population of 170 million, in fact revealed a shortfall of 8 million persons and laid bare the human consequences of Stalin's economic and security policies. The 1937 census materials were destroyed, and many staff members were arrested and shot. A new census was scheduled for January 1939, during which officials managed to make up for the shortfall. In the case of Ukraine at least, the most unreliable data is likely to fall under the republic's titular people (Ukrainians), Russians, and under the category "others". For a recent overview of these events, see for example, Anne Applebaum, *Red Famine: Stalin's War on Ukraine* (London: Allen Land, 2017), pp. 305-308.

¹⁸ Samhorodok Rayon is not explicitly mentioned in the materials of the Jan. 1939 census known to date, primarily because the rayon was not established until that September.

ГОЛОКОСТ

Німці захопили Самгородок орієнтовно 22 липня 1941 р.¹⁹ Територія містечка залишалася в зоні дій до 12 серпня, а потім перейшла до тилової зони групи сухопутних військ «Південь», під юрисдикцією німецького військового правління.

Євреї у Самгородку могли отримати деякі попередження про політику націонал-соціалістів стосовно євреїв. По-перше, в газетах з'являлися повідомлення про Німеччину під керівництвом Гітлера перед німецько-радянським пактом 1939 р. По-друге, після вторгнення Німеччини до Польщі біженці тікали на схід до родичів у Самгородку і розповідали про свій досвід зіткнення з німецькими окупаційними силами. Деякі люди старшого віку в Самгородку не вірили в такі історії, пам'ятаючи, як до них ставилися німці у 1918 р., коли імперська Німеччина ненадовго окупувала Україну²⁰.

За повідомленнями, перший день окупації Вермахтом минув без інцидентів. Проте вже наступного дня на стовпах, стінах і парканах можна було побачити антисемітські плакати²¹.

Управлінці Вермахту запровадили перші антиєврейські заходи в Самгородку, зокрема, нарукавні пов'язки для ідентифікації євреїв, примусову працю та гарантію «доброї поведінки» з боку євреїв (тобто колективну відповідальність за громадську безпеку)²². Радіоприйма-

¹⁹ Записи про 21 липня (від 21.00) і 22 липня 1941 р. (від 14.25) у: Bundesarchiv, RH 24-4/42. Порівн.: Німецько-фашистський окупаційний режим в Україні. – Київ: Державне видавництво політичної літератури УРСР, 1963. – С. 371, де стверджується, що німці з'явилися в Самгородку 22 липня. Упродовж кількох годин після захоплення міста командувач штабу групи Шведлер із 1-ї танкової групи зробив Самгородок своєю штаб-квартирою. Група Шведлера була спеціальним угрупованням двох стрілецьких корпусів для прикриття прогалини, яку залишила за собою головна лінія наступу 17-ї армії та 1-ї танкової групи, посилюючи оточити дві радянські армії в Умані. С. Бегер відносить початок окупації до 17 липня: USC VHA, Бегер, № 23382.

²⁰ USC VHA, Бегер, № 23382.

²¹ Ibid. Бегер описує відомий плакат, на якому зображено єврея, що підморгує, оточеного низкою запитань, відповіддю на кожне з яких є «жид».

²² Feldkommandantur 675 (V) Abt. VII (Mil.-Verw.) an Sicherungsdivision 444, 11 серпня 1941 р., Betr.: Einsetzung von Rayon-Chefs (Landräten) // Российский государственный военный архив (далі – РГВА), ф. Р-1275, оп. 3, д. 662, л. 7 (с. 2 звіту).

HOLOCAUST

The Germans captured Samhorodok on 22 July 1941.¹⁹ The Samhorodok area remained in the zone of operations until 12 August, when it passed to Rear Area Ground Forces Group South, the jurisdiction of the German military government.

Jews in Samhorodok had some advance warning about National Socialist policy towards Jews. For one, there were newspaper reports about Germany under Hitler before the German-Soviet Non-Aggression Pact of 1939. For another, in the aftermath of Germany's invasion of Poland, refugees had fled east to relatives in Samhorodok and provided accounts of their experiences of the German occupation forces. Some older people in Samhorodok dismissed such stories based on their own treatment under the Germans in 1918, when imperial Germany briefly occupied Ukraine.²⁰

The first day of the Wehrmacht occupation reportedly passed without incident but the next day, anti-Semitic posters were to be seen on utility poles, walls, and fences.²¹

Wehrmacht administrators introduced the first anti-Jewish measures in Samhorodok, such as making the Jews wear identifying armband, forced labor, and a guarantee of "good conduct" from the Jews (i.e. collective responsibility for public security).²² Jewish-owned radio

¹⁹ Entries for 21 July (21.10) and 22 July 1941 (14.25), in Bundesarchiv (BArch), RH 24-4/42. Cf. *Nimets'ko-fashysts'kyi okupatsiynyi rezhym v Ukraini* (Kiev: Derzhavne vvdavnytstvo politychnoi literatury URSR, 1963), p. 371, which puts the Germans in Samhorodok on 22 July. Within hours of the town's capture, the command staff of Gruppe von Schwedler from the First Armored Group 1 made Samhorodok its headquarters. This was a special grouping of two infantry corps formed to cover the gap left by the main line of advance of the 17th Army and Armored Group 1, as the latter raced to surround two Soviet armies in Uman. S. Beger dates the start of the occupation to 17 July, USC VHA, Beger, no. 23382.

²⁰ Ibid.

²¹ Ibid. Beger describes a well-known poster of a winking Jew featuring a battery of questions, to which every answer is "the Jew".

²² Feldkommandantur 675 (V) Abt. VII (Mil.-Verw.) an Sicherungsdivision 444, 11 Aug. 1941, Betr.: Einsetzung von Rayon-Chefs (Landräten), RGVA, f. R-1275, o. 3, d. 662, l. 7 (p. 2 of report). On armbands in Samhorodok, statement by Ilyezveta Livshits, b. 1909, 25 Sept. 1944, GA RF, f. R-7021, o. 54, d. 1261, ll. 7.

чі, які належали євреям, також було конфісковано²³. Завдання примусової праці на початку окупації передбачали прибирання вулиць та будинків, де жили військові, збирання сміття і ремонт доріг²⁴.

Через брак персоналу та недостатні знання про щойно окуповані території Вермахт швидко встановив місцеву адміністрацію та органи поліції. Німці доручили нагляд за єврейськими громадами українській поліції («Miliz» – під військовою адміністрацією, «Schutzmannschaft» – під цивільною адміністрацією). Також було організовано єврейську раду (юденрат). Оскільки євреї вже жили сконцентровано в одній частині міста, німці спочатку встановили відкрите гетто²⁵. Є відомості, що кілька місцевих поліцейських у Самгородку були членами або прибічниками Організації українських націоналістів, однак це потребує подальшого вивчення²⁶.

Незабаром після прибуття німці провели реєстрацію місцевого населення²⁷. Повідомлялося, що станом на 25 серпня 1941 р. кількість євреїв у Самгородку становила близько 700 осіб. Ця кількість уже могла враховувати євреїв із навколишніх сіл і багатьох біженців. Лише кілька родин було евакуйовано²⁸.

²³ Abschrift, Befh. Rück.h.Geb.Süd, Betr.: Rundfunkgeräte, 25 липня 1941 р., БА, RH 22/170. Цей захід спочатку застосовували до поляків та євреїв, але незабаром поширили і на росіян: Aus dem Merkblatt der 454. Sicherungsdivision vom 20. August 1941 über Sofortaufgaben der Ortskommandanturen bei der Besetzung sowjetischer Gebiete // Europa unterm Hakenkreuz. – Bd. 4. Sowjetunion. – Berlin: Deutscher Verlag der Wissenschaften, 1991. – S. 191–193.

²⁴ Про прибирання вулиць і збирання сміття: Oberfeldkommandantur (sic), Abt. VII (Mil.-Verw.) an S.D. 444, Abt. VII, 1 серпня 1941 р., Betr.: Lagebericht, Befehl vom 22.7.41, Nr. 21/41 // РГВА, ф. Р-1275, оп. 3, д. 662, л. 4 (с. 2 звіту). Про ремонт доріг згадано у: Feldkommandantur 675 (V), Abt. VII (Mil.-Verw.), an die Ortskommandanturen im Bereich der FK. 675 (V), Betr.: Verwaltungsmassnahmen, 30 серпня 1941 р. // РГВА, ф. Р-1275, оп. 3, д. 662, л. 31 (с. 2 звіту).

²⁵ Feldkommandantur, Abt. VII (Mil.-Verw.), Dienstanzweisung an die Rayon-Chefs, 26 липня 1941 р. // РГВА, ф. Р-1275, оп. 3, д. 662, л. 1–1 об. Про нагляд за євреями: Oberfeldkommandantur (sic) an S.D. 444, 1 серпня 1941 р., Betr.: Lagebericht // РГВА, ф. Р-1275, оп. 3, д. 662, л. 4 (с. 2 звіту). Про єврейську раду і гетто: USC VNA, Бегер, № 23382.

²⁶ Архів управління Служби безпеки України у Вінницькій області (далі – АСБУ БіО), Літерна справа 66.

²⁷ Свідчення Єлизавети Лівшиц, нар. 1909 р., від 25 вересня 1944 р.: Государственный архив Российской Федерации (далі – ГА РФ), ф. Р-7021, оп. 54, д. 1261, л. 7.

²⁸ Feldkommandantur 675 (V), Abt. VII (Mil.-Verw.), an Sicherungs-Division 444 über Feldkommandantur 675 (V), Betr.: Einsetzung von Rayonchefs, 25 серпня

sets were also confiscated.²³ The forced labor assignments at the outset of the occupation included tasks such as cleaning streets and military quarters, garbage collection, and road repairs.²⁴

Faced with a shortage of manpower and a lack of knowledge about the newly occupied territories, the Wehrmacht swiftly established a local administration and police force. The Germans tasked the Ukrainian police (under military rule officially called *Miliz*, under civil administration *Schutzmannschaft*) with supervising Jewish communities. A Jewish council (Judenrat) was also set up. As the Jews already lived concentrated in one part of the town, the Germans initially established an open ghetto.²⁵ There is evidence that some local policemen in Samhorodok were members or supporters of the Organization of Ukrainian Nationalists, but this matter requires further investigation.²⁶

Not long after their arrival, the Germans also registered the local population.²⁷ The number of Jews in Samhorodok was reported to be about 700 as of 25 August 1941, a figure that may have already included Jews from nearby villages as well as a number of refugees. Only a few families had been evacuated.²⁸

²³ Abschrift, Befh. Rück.h.Geb.Süd, Betr.: Rundfunkgeräte, 25 July 1941, BArch RH 22/170. This measure initially applied to Poles and Jews, but soon included Russians, "Aus dem Merkblatt der 454. Sicherungsdivision vom 20. August 1941 über Sofortaufgaben der Ortskommandanturen bei der Besetzung sowjetischer Gebiete", *Europa unterm Hakenkreuz*, Bd. 4 Sowjetunion (Berlin: Deutscher Verlag der Wissenschaften, 1991), pp. 191-193.

²⁴ On street cleaning and garbage collection, Oberfeldkommandantur (sic), Abt. VII (Mil.-Verw.) an S.D. 444, Abt. VII, 1 Aug. 1941, Betr.: Lagebericht, Befehl vom 22.7.41, Nr. 21/41, RGVA, f. R-1275, o. 3, d. 662, l. 4 (p. 2 of report). Road repair is mentioned in Feldkommandantur 675 (V), Abt. VII (Mil.-Verw.), an die Ortskommandanturen im Bereich der FK. 675 (V), Betr.: Verwaltungsmassnahmen, 30 Aug. 1941, RGVA, f. R-1275, o. 3, d. 662, l. 31 (p. 2 of report).

²⁵ Feldkommandantur, Abt. VII (Mil.-Verw.), Dienstweisung an die Rayon-Chefs, 26 July 1941, RGVA, R-1275, o. 3, d. 662, l. 1-1r. On the supervision of Jews, see Oberfeldkommandantur (sic) an S.D. 444, 1 Aug. 1941, Betr.: Lagebericht, RGVA, R-1275, o. 3, d. 662, l. 4 (p. 2 of report).

²⁶ On the Jewish council and ghetto, USC VHA, Beger, no. 23382.

²⁷ ASBU ViO, Literna sprava 66.

²⁸ Livshits, GA RF, f. R-7021, o. 54, d. 1261, ll. 7.

²⁹ Feldkommandantur 675 (V), Abt. VII (Mil.-Verw.), an Sicherungs-Division 444 über Feldkommandantur 675 (V), Betr.: Einsetzung von Rayonchefs, 25 Aug. 1941, Russian State Military Archive (Rossiiskii Gosudarstvenni Voennyi Arkhiv, RGVA),

Напевно, саме в ці перші місяці окупації німці спробували підбурити українців та поляків на насильницькі дії проти євреїв. Єврейським чоловікам наказали з'явитися на ринку, де вони мусили заявити: «Ми, євреї Самгородка, вбили 200–300 українців у Луцьку». Місцеві жителі неєврейського походження не відреагували на це так, як від них очікували: «Вони ніколи навіть не виїжджали за межі Самгородка... Це все неправда». Групу євреїв відпустили, за винятком місцевого м'ясника, якого німці побили до невпізанного стану²⁹.

Упродовж літа євреїв часто публічно принижували. Одного разу євреям похилого віку наказали розчистити траву та каміння біля церкви, а після цього за ними ганялися навколо будівлі. Тих, хто не міг бігти, побили³⁰. В іншому випадку в середині осені євреїв змусили прибирати головну вулицю під час зливи. Це відбувалося перед весіллям доньки члена районної адміністрації³¹.

Самгородок провів три місяці під військовою адміністрацією. 20 жовтня 1941 р. Вермахт передав контроль над північною частиною Вінницької області (а також більшою частиною Житомирської та Київської областей) Райхскомісаріату «Україна», тобто цивільній окупаційній владі.

Упродовж літа та осені 1941 р. масові розстріли євреїв відбулися в навколишніх містах, зокрема, у Козятині та Білилівці. Однак у Самгородку ті, хто вижили, наголошували на тому, що тут масового роз-

1941 р. // РГВА, л. 23 (с. 5 звіту). Можливість того, що це вже може стосуватися сільських євреїв, свідчить про те, що демографічні тенденції, які були характерними для інших місцевостей, мали місце в Самгородку, зокрема, те, що сільське єврейське населення зменшилося приблизно вдвічі з 1929 р. по 1939 р. і що певна частина єврейського населення змогла втекти або була мобілізована до прибуття німців. Матеріали Самгородоцького районного відділення Надзвичайної державної комісії зі встановлення і розслідування злочинів німецько-фашистських загарбників та їхніх спільників (НДК) не містять інформації щодо долі євреїв за межами районного центру. Зважаючи на те, що місто слугувало командним пунктом для Шведлера, могло статися так, що євреїв із сіл одразу зібрали в Самгородку з метою вжиття «заходу безпеки». Про евакуацію: USC VHA, Бегер, № 23382.

²⁹ USC VHA, Бегер, № 23382. Німці в цьому випадку могли бути з айнзацкоманди 5 із айнзацгрупи Ц. Ця частина діяла на місцевій території в серпні 1941 р. і здійснювала масові розстріли в Козятині. Вона також пройшла через Луцьк.

³⁰ Свідчення Лівшиц: ГА РФ, ф. Р-7021, оп. 54, д. 1261, л. 7–7 об.

³¹ USC VHA, Бегер, № 23382.

It was possibly that in these early months of the occupation the Germans attempted to incite the Ukrainians and Poles to anti-Jewish violence. Jewish men were ordered to report to the market place, where they then had to declare: “We, the Jews of Samhorodok, killed 200-300 Ukrainians in Lutsk.” The local non-Jews failed to respond as expected: “They never even left Samhorodok ... That’s not true.” The group of Jews were released – with the exception of a local butcher, who the Germans beat to the point of disfigurement.²⁹

Over the course of the summer, Jews were subjected to frequent public humiliations. On one occasion, elderly Jews were brought to the church to clear away grass and stones. They were subsequently chased around the church. Those who were unable to run were beaten.³⁰ In another incident, in the middle of autumn Jews were forced to clean the main street during a rainstorm. This was in advance of a wedding procession for the daughter of a member of the rayon administration.³¹

Samhorodok spent three months under military rule. On 20 October 1941, the Wehrmacht ceded control of northern Vinnytsia Oblast (as well as most of Zhytomyr and Kiev Oblasts) to the Reich Commissariat Ukraine, the civil occupation authority.

Throughout the summer and autumn of 1941, mass shootings of Jews took place in nearby towns such as Koziatyn and Bilylivka. In Samhorodok, however, survivors stressed that no mass shootings

ll. 23 (p. 5 of report). The possibility that this figure may already account for village Jews assumes that the demographic trends seen elsewhere hold true in Samhorodok, namely that the rural Jewish population had been roughly halved from 1926 to 1939, and that part of the Jewish population had managed to flee or was mobilized by the Red Army before the Germans arrived. The file for the Samhorodok Rayon branch of the Extraordinary State Commission for Ascertaining and Investigating Crimes Perpetrated by the German-Fascist Invaders and their Accomplices (ChGK) contains no information concerning the fate of Jews outside of the rayon center itself. Given that the town served as a command post for von Schwedler, it may have been the case that the village Jews were immediately concentrated in Samhorodok as a “security measure”. On evacuation, USC VHA, Beger, no. 23382.

²⁹ Ibid. The Germans in this case may have been from Einsatzkommando 5 of Einsatzgruppe C. This unit was operating in the area in August 1941 and carried out mass shootings in Koziatyn. The commando also happened to pass through Lutsk.

³⁰ Statement by Livshits, GA RF, f. R-7021, o. 54, d. 1261, ll. 7-7r.

³¹ USC VHA, Beger, no. 23382.

стрілу не було до весни 1942 р.³² Тим не менш, швидко поповзли чутки, і євреї у Самгородку жили в постійному страху, що розстрільні зағони скоро з'являться в їхньому місті³³. Зокрема, в часи військового правління євреї часто тікали з гетто і ночували деінде, часто в будинках неєвреїв³⁴.

Наприкінці жовтня, незабаром після переходу Самгородка під цивільне управління, почали прибувати перші жандарми (німецька сільська поліція) та управлінці. Нарукавні пов'язки було замінено на жовті нашивки спереду та ззаду на одязі. Найпевніше, саме за цивільного правління на євреїв було накладено спеціальний податок у розмірі 50 рублів з особи³⁵. На додаток, почав зростати рівень смертності через холод, хвороби, недоїдання, знущання та виснаження.

Приблизно 16 травня 1942 р. німецька жандармерія та районна адміністрація зібрали євреїв у невеликій частині міста біля р. Десна й дали дві години на переїзд. Єврейську власність, яка залишилася за межами закритого гетто, було розкрадено. Більшість євреїв уже

³² Про розстріли поблизу Самгородка влітку 1941 р. див.: Круглов Александр, Уманский Андрей, Щупак Игорь. Холокост в Украине: Рейхскомиссариат «Украина», Губернаторство «Транснистрия». – Дніпро: Украинский институт изучения Холокоста «Ткума» и ЧП «Ли́ра ЛТД», 2016. – С. 33–48.

Про гетто і про те, що не було масових розстрілів, див.: USC VHA, Берер, № 23382. Порівн. статті про Самгородок у: United States Holocaust Memorial Museum Encyclopedia of Camps and Ghettos, 1933–1945. – Vol. 2: Ghettos in German-Occupied Eastern Europe. Part B. – Bloomington: Indiana University Press, 2012. – P. 1567–1569; Die Yad Vashem Enzyklopädie der Ghettos während des Holocaust. – Göttingen and Jerusalem: Wallstein & Yad Vashem, 2014. – P. 696. Окрім літератури та записів НДК, для цього дослідження було вивчено принаймні шість кримінальних справ проти колишніх місцевих поліцейських.

³³ USC VHA, Берер, № 23382.

³⁴ Ibid.

³⁵ Ці заходи, як правило, діяли у всьому Райхскомісаріаті «Україна», однак джерела не завжди посилаються на них. Що ж до Самгородка, то свідок Лівшиц згадала обидва: ГА РФ, ф. Р-7021, оп. 54, д. 1261, л. 7. До кінця неясно, чи цей податок було введено під військовою владою, чи це був податок згідно з Amtliche Mitteilungen des Reichskommissars für die Ukraine, № 4, 3 листопада 1941 р., параграф 12. Лівшиц нібито має на увазі 1942 р., а не 1941 р. Єврейський центр міста згадано в: Feldkommandantur 675 (V), Abt. VII (Mil.-Verw.), an Sicherungs-Division 444 über Feldkommandantur 675 (V), Betr.: Einsetzung von Rayonchefs, 25 серпня 1941 р. // РГВА, ф. Р-1275, оп. 3, д. 662, л. 23 (с. 5 звіту).

took place here before the spring of 1942.³² Nonetheless, rumors were rife, and Jews in Samhorodok lived in constant fear that the killing squads would soon show up in their town.³³ During the period of military rule, in particular, Jews often snuck out of the ghetto and spent the night elsewhere, sometimes at the homes of non-Jews.³⁴

In late October, not long after Samhorodok's transfer to civilian rule, the first Gendarmes (German rural police) and administrators began arriving. The armbands were replaced by yellow patches on the front and back of outer garments. Most likely under civilian rule, a special tax of 50 roubles per person was imposed on the Jews.³⁵ In addition, the mortality rate began to increase as the result of exposure, disease, malnutrition, mistreatment, and exhaustion.

On or around 16 May 1942, the German Gendarmerie and the rayon administration concentrated the Jews of Samhorodok into a small section of the town along the Desna River. The Jews were given two hours to relocate. Jewish property left outside the sealed ghetto was

³² On shootings in the vicinity of Samhorodok in the summer of 1941, see Aleksandr Kruglov, Andrei Umanskii, and Igor Shchupak, *Kholokost v Ukraini: Reichskommissariat "Ukraina", Hubernatorctvo "Transnistriia"* (Dnipro: Ukrainskii institut izucheniia Kholokosta "Tkuma" and ChP Lira "LTD", 2016), pp. 33-48.

On the ghetto and the absence of mass shootings, see USC VHA, Beger, no. 23382. Cf. the entries on Samhorodok in *United States Holocaust Memorial Museum Encyclopedia of Camps and Ghettos, 1933–1945*, Vol. 2: *Ghettos in German-Occupied Eastern Europe*. Part B (Bloomington: Indiana University Press, 2012), pp. 1,567-1,569, and *Die Yad Vashem Enzyklopädie der Ghettos während des Holocaust* (Göttingen and Jerusalem: Wallstein & Yad Vashem, 2014), p. 696. In addition to the literature and ChGK records, at least six criminal cases against former local policemen were examined for this study.

³³ USC VHA, Beger, no. 23382.

³⁴ *Ibid.*

³⁵ As a rule, these measures were in force throughout the Reich Commissariat Ukraine, but the sources do not always refer to them. In the case of Samhorodok, the witness Livshits mentioned both armbands and yellow patches, Livshits, GA RF, f. R-7021, o. 54, d. 1261, ll. 7. It is not entirely clear whether the tax was introduced under the military government, nor was the tax mentioned in *Amtliche Mitteilungen des Reichskommissars für die Ukraine*, Nr. 4, 3. Nov. 1941, paragraph 12. Livshits's account seems to suggest 1942, not 1941. The Jewish town center is mentioned in Feldkommandantur 675 (V), Abt. VII (Mil.-Verw.), an Sicherungs-Division 444 über Feldkommandantur 675 (V), Betr.: Einsetzung von Rayonchefs, 25 Aug. 1941, RGVA, R-1275, o. 3, d. 662, l. 23 (p. 5 of report).

не мали доступу до тих схованок або запасів їжі, які в них були підготовлені на випадок оточення³⁶.

У гетто у кожному будинку жили від трьох до п'яти родин. Євреїв регулярно били і змушували виконувати завдання, які були за межами їхніх сил. Їм не дозволяли купувати або вимінювати їжу і навіть брати воду з криниць³⁷. Це були систематичні заходи, щоб виснажити євреїв перед розстрілом.

Рано вранці 4 червня угорські солдати, німецькі жандарми та місцева українська поліція оточили й ліквідували гетто. По тих, хто намагався тікати, стріляли. Людей похилого віку, які не могли йти без допомоги, розстріляли на місці. За межами гетто євреїв загнали до місцевої школи. Близько десятої години ранку євреїв у школі вишикували. Вибрали групу приблизно з 10–15 вправних робітників, зокрема, ковалів, чоботарів, механіків і молодих дівчат віком від 16 до 18 років. Їх відправили до Козятина. Решту євреїв вивели на південь у напрямку Германівки (нині – Лозівка)³⁸.

Раніше того ж ранку місцева поліція мобілізувала селян для того, щоб викопати яму в полі на шляху до Германівки. На полі вже була велика яма, за одними даними – військовий бліндаж, за іншими – силосна яма, що ймовірно. Копачам наказали розширити цю яму. Поки вони працювали, приїхали вантажівки з німецькими поліцейськими та угорськими солдатами. Новоприбулі почали огорожувати місце³⁹.

³⁶ Про переселення див. свідчення Бегера: USC VHA, Бегер, № 23382, і свідчення Лівшиц: ГА РФ, ф. Р-7021, оп. 54, д. 1261, л. 7. Лівшиц розповідає про «заборонену зону». Бегер також описує, як німці за межами гетто перевіряли будинки та обшукували розвалини, очевидно, з метою визначити, яким чином у Самгородку робили схованки. Можна припустити, що відкрите гетто – без огорожі, але контрольоване патрулями на ключових перехрестях – існувало з початку окупації, оскільки більшість євреїв уже проживала у певній частині міста. Проте наявні свідчення вказують тільки на закрите гетто.

³⁷ Лівшиц: ГА РФ, ф. Р-7021, оп. 54, д. 1261, л. 7 об.

³⁸ Там же. Порівн.: свідчення Марка Брезмана, нар. 1890 р., від 28 листопада 1944 р.: ГА РФ, ф. Р-7021, оп. 54, д. 1261, л. 9 об., і свідчення Бегера: USC VHA, № 23382.

³⁹ Про мобілізацію близько 24 чоловіків із колгоспів – свідчення Григорія Рапатацького, нар. 1906 р., від 28 листопада 1944 р.: ГА РФ, ф. Р-7021, оп. 54, д. 1261, л. 8. Щодо приблизно 30 інших, яких зібрали перед адміністрацією райцентру, – свідчення Михайла Камінського, нар. 1904 р., від 22 серпня 1953 р.: Landesarchiv Baden-Württemberg, Staatsarchiv Ludwigsburg, EL 317 III Bu 69,

stolen. Jews were no longer able to reach whatever hideouts or food stores they had prepared for the eventuality of a roundup.³⁶

Within the ghetto, three to five families lived in each residence. The Jews were regularly beaten up and forced to carry out excessively strenuous tasks beyond their physical capacities. They were not allowed to purchase or trade for food, nor were they allowed to draw water from the wells.³⁷ This was a systematic effort to wear the Jews down before shooting them.

In the early hours of 4 June, Hungarian soldiers, German Gendarmes, and local Ukrainian police surrounded and cleared the ghetto. Those who tried to flee were fired upon. Elderly people unable to walk without help were shot on site. Outside the ghetto, the Jews were crammed into a local middle school. At about 10 a.m., the Jews in the school were lined up. A group of at least 10-15 skilled workers was selected, including locksmiths, shoemakers, mechanics, and young girls aged 16-18, and dispatched to Koziatyn. The remaining Jews were then marched off to the south in the direction of Hermanivka (today Lozivka).³⁸

Earlier that same morning, local police had mobilized peasants to work on a pit in a field on the road to Hermanivka. There was already a large hole in the field, a military emplacement by one account, more likely a storage pit. The diggers were told to expand this. While they were working, trucks with German policemen and Hungarian soldiers showed up. The new arrivals began to cordon off the site.³⁹

³⁶ On the forced resettlement, see USC VHA, Beger, no. 23382, and Livshits, GA RF, f. R-7021, o. 54, d. 1261, l. 7. Livshits referred to a “forbidden zone”.

³⁷ Beger also described how Germans outside the ghetto examined buildings and looked through the ruins, purportedly with the aim of determining how hideouts were made in Samhorodok.

³⁸ It is conceivable that an open ghetto – one without fencing and enforced by patrols at key intersections – existed from the start of the occupation by dint of the fact that most Jews already lived in a certain part of town. However, the known witness accounts refer only to this sealed ghetto.

³⁷ Livshits, GA RF, f. R-7021, o. 54, d. 1261, l. 7r.

³⁸ Livshits, GA RF, f. R-7021, o. 54, d. 1261, ll. 7r. Cf. Mark Brezman, b. 1890, 28 Nov. 1944, GA RF, f. R-7021, o. 54, d. 1261, ll. 9r, and USC VHA, Beger, no. 23382.

³⁹ On the mobilization of ca. 24 men from collective farms, statement by Grigorii Rapatatskii, b. 1906, 28 Nov. 1944, GA RF, f. R-7021, o. 54, d. 1261, ll. 8. On ca. 30 others gathered in front of the rayon center administration building, statement by Mikhail Kaminskii, b. 1904, 22 Aug. 1953, Landesarchiv Baden- Württem-

Приблизно через 40 хвилин після того, як вони закінчили свою роботу, автомобілем приїхав гебітскомісар Вольфганг Штойдель – головний німецький управлінець, відповідальний за Козятинський, Самгородський і Погребищенський райони. Він наказав тим, хто копав, відійти до скирти соломи на відстані принаймні 100 м від ями. Приблизно в цей час показалася колона євреїв, які йшли дорогою. Колону супроводжували місцеві поліцейські, пішки або на конях. Наприкінці колони їхали принаймні два вози з літніми та хворими євреями, а також німецький автомобіль⁴⁰.

Коли прибули євреї, їх оточили угорські солдати, місцева та німецька поліція. Євреям наказали роздягнутися до спідньої білизни. Потім їх маленькими групами заганяли в яму і змушували лягти додолу, після чого їм у потилицю стріляв німець. За повідомленнями, дітей просто кидали в яму. Під час усієї операції було вбито близько 500 євреїв. Ця кількість могла враховувати тих, кого вбили під час ліквідації гетто. Крім того, німці розстріляли на цьому місці 15 військовополонених⁴¹.

арк. 441. Камінський називає кількість у 50 осіб і згадує про бліндаж, так само як і Аврам Паламарчук, нар. 1906, від 27 лютого 1970 р.: Ibid, арк. 436 зв. Однак Паламарчук говорить про бліндажі та ями, хоча він єдиний з копачів, який використовує множину, розповідаючи про яму. Рапатацький наводить розміри ями – 8 × 10 × 3 м.

⁴⁰ Про гебітскомісара – Рапатацький: ГА РФ, ф. Р-7021, оп. 54, д. 1261, л. 8: опис колони – Феодосій Репетацький, нар. 1897 р., від 27 серпня 1953 р.: Landesarchiv Baden-Württemberg, Staatsarchiv Ludwigsburg, EL 317 III Bu 69, s. 449. Паламарчук стверджував, що копачів змусили лягти на землю обличчям додолу, однак з-поміж колишніх копачів лише він про це розповів: Ibid, арк. 436 зв. Він також оцінював відстань у 300 метрів, так само як і Камінський – Паламарчук: Ibid, арк. 436 зв. і 441 відповідно.

⁴¹ Про перебіг розстрільної операції див. свідчення Дмитра Надточія: АСБУ ВіО, спр. № 12239 (Довгополюк та ін.), арк. 288. Надточій стверджував, що він там не був, але зміг надати досить чіткий опис подій. Порівн. зі свідченням Лівшиц: ГА РФ, ф. Р-7021, оп. 54, д. 1261, л. 7 об. Цифру у близько 500 осіб наводять більшість свідків, наприклад, Бегер, Паламарчук і Камінський: Landesarchiv Baden-Württemberg, Staatsarchiv Ludwigsburg, EL 317 III Bu 69, s. 431r, 436r. і 441r відповідно. Свідки Лівшиц, Б. Койфман і Брезман надали список 492 жертв. Щодо дітей, яких кидали до ями живцем, порівн. свідчення Брезмана: ГА РФ, ф. Р-7021, оп. 54, д. 1261, л. 9, та Бергера: Landesarchiv Baden-Württemberg, Staatsarchiv Ludwigsburg, EL 317 III Bu 69, s. 431r. В обох випадках це були чулки, але такі дії часто згадують очевидці в розповідях про інші масові вбивства. Брезман і Берггер (Бегер) могли дізнатися про такі подробиці від колишніх місцевих поліцейських.

About 40 minutes later after finishing their work, the county commissar – the top German administrator responsible for the Koziatyn, Samhorodok, and Pohrebyshche rayons - showed up in a car. He ordered the diggers to retreat to a large haystack at least 100 m from the pit. At about the same time, the column of Jews could be seen coming down the road. Local policemen on foot and horseback accompanied the column. At the end of the column were at least two wagons for the elderly and those who were sick and a German automobile.⁴⁰

As the Jews arrived, a cordon of Hungarian soldiers as well as local and German police closed in around them. The Jews were ordered to undress down to their undergarments. They were then chased into the pit in small groups, forced to lie down, and shot in the back of the neck by a German. Children were reportedly just thrown into the pit. About 500 Jews were killed over the course of the entire operation. This figure could include those killed during the clearance of the ghetto. In addition, the Germans shot 15 prisoners of war at this site.⁴¹

berg, Staatsarchiv Ludwigsburg (LArch BW, StArch Lu), EL 317 III Bu 69, S. 441. Kaminskii gives the number 50 and mentions a dugout, as does Avram Palamarchuk, b. 1906, 27 Feb. 1970, LArch BW, StArch Lu, EL 317 III Bu 69, S. 436r. Palamarchuk, however, says dugouts and pits, but is the only one of the diggers to use the plural with regard to the pit. Rapatatskii gives the dimensions 8 x 10 x 3 m.

⁴⁰ On the county commissar, Rapatatskii, GA RF, f. R-7021, o. 54, d. 1261, ll. 8, and description of the column, Feodosii Repetatskii, b. 1897, 27 Aug. 1953, LArch BW, StArch Lu, EL 317 III Bu 69, S. 449. Palamarchuk claimed the diggers had to lay face down on the ground, but he was the only former digger to say so, Palamarchuk, LArch BW, StArch Lu, EL 317 III Bu 69, S. 436r. He also put the distance at 300 meters, as did Kaminskii, Palamarchuk, LArch BW, StArch Lu, EL 317 III Bu 69, S. 436r and 441, respectively.

⁴¹ On the course of the shooting operation, see the statement by Dmitrii Nadtochii, b. ASBU ViO, case no. 12239 (Dovhopoliuk et al.), ark. 288. Nadtochii claimed he was not there, but manages to give a fairly clear description of the sequence of events. Cf. Livshits, GA RF, f. R-7021, o. 54, d. 1261, ll. 7r. The number of around 500 appears in most accounts, for example, Berger (Beger), Palamarchuk, and Kaminskii, LArch BW, StArch Lu, EL 317 III Bu 69, S. 431r, 436r, and 441r respectively. Witnesses (Livshits, B. Koifman, Brezman) were able to provide a list of 492 victims. Regarding children thrown into the pit alive, cf. Brezman, GA RF, f. R-7021, o. 54, d. 1261, ll. 9, and M. Berger (Beger), LArch BW, StArch Lu, EL 317 III Bu 69, S. 431r. This was hearsay in both cases, but such acts regularly feature in eyewitness accounts of other mass shootings. Brezman and Berger (Beger) could easily have learned such details from former local policemen.

Коли розстріли закінчилися, тих, хто копав, поквапили назад, щоб вони засипали яму. До того часу німці та угорці вже поїхали. Речі вбитих євреїв завантажили на вози й відвезли до Самгородка⁴².

Після розстрілів у Самгородку в червні 1942 р. гебітскомісар Козятин Вольфганг Штойдель написав головам українських районів, нагадавши, що вони мусять негайно повідомляти його про присутність євреїв у селах під його юрисдикцією. Наказ з'явився через неодноразові повідомлення про окремих євреїв, які ховалися в селах, лісах та полях. Села, які не повідомляли про євреїв, мали бути жорстоко покарані⁴³.

Через кілька днів після вбивства євреїв їхнє рухоме майно було взяте місцевою управою на облік та оцінено для подальшого розпродажу місцевому неєврейському населенню. 9–10 червня комісія самгородоцької районної управи склала акт про те, що «конфіковано в жидів» майно (у переліку – скрині, шафи, столи, комоди,

⁴² Г. Рапатацький: ГА РФ, ф. Р-7021, оп. 54, д. 1261, л. 8 об., і Григорій Репетацький (sic), нар. 1906 р., від 22 серпня 1953 р.: АСБУ ВіО, спр. № 22713 (А. Ващенко), арк. 175. Угорський історик Кріштіан Унгвари згадує про залучення угорців до розстрілів у Самгородку у своєму дослідженні про Угорську королівську армію в Україні під час Другої світової війни: Ungvary Krisztian. *Magyar meszálló csapatok a Szovjetunióban, 1941–1944: Esemény – Elbeszélés – Utóélet.* – Budapest: Osiris Kiadó, 2015. – Р. 229. На жаль, його джерела щодо цього розстрілу були тими ж матеріалами в Людвігсбурзі, з якими звирявся цей автор. Його внеском тут було те, що він назвав найбільш імовірним формуванням 41-й піхотний полк. Автор вдячний Адамові Керпель-Фроніусу за допомогу в перекладі з угорської. Про перебування угорських сил під час ліквідації гетто і масового розстрілу неодноразово згадували у радянських кримінальних розслідуваннях, див., наприклад: АСБУ ВіО, спр. № 1419 (Паламарчук), спр. № 8927 (Осаулко), спр. № 25522 (С. Ващенко і Жавега), спр. № 22713 (А. Ващенко) і спр. № 12239 (Довгополюк та ін.). Про військовополонених: ГА РФ, ф. Р-7021, оп. 54, д. 1261, л. 7 об. (Ліфшиц) та 9 об. (Брезман). У жодному з цих свідчень не вказано, коли і де розстріляли військовополонених, однак контекст цих джерел – свідчення про вбивство євреїв Самгородка – означає, що розстріл військовополонених відбувся в рамках операції 4 червня 1942 р. На думку історика Самгородка Юрія Берези, місцевих оповідей про інший масовий розстріл такого масштабу немає.

⁴³ Накази Козятинської жандармерії у: *Die Verfolgung und Ermordung der europäischen Juden durch das nationalsozialistische Deutschland 1933–1945.* – Band 8: Sowjetunion mit annektierten Gebieten II / Bert Hoppe (Bearbeiter); Imke Hansen, Martin Holler (Mitarbeit). – Munich: Oldenbourg, 2016. – S. 318.

When the shooting stopped, the diggers were hurried back to fill in the pit. By then, the Germans and the Hungarians had departed. The belongings of the murdered Jews were loaded onto the wagons and taken to Samhorodok.⁴²

In the aftermath of the June 1942 shootings in Samhorodok, Wolfgang Steudel, the county commissar in Koziatyn, wrote to the Ukrainian rayon chairmen reminding them that they were obliged to inform him immediately of the presence of Jews in the villages within his jurisdiction. The order was occasioned by repeated reports of individual Jews hiding in villages, woods, and fields. Villages failing to report Jews would be severely punished.⁴³

A few days after the murder of the Jewish people, their personal belongings were registered by the local authorities and valued for sale to the non-Jewish locals. On June 9-10, the commission of Samhorodok district council compiled a document stating that the value of the property which was “confiscated from the Jews” (the list included chests, wardrobes, tables, chests of drawers, cupboards, and other

⁴² Rapatatskii, GA RF, f. R-7021, o. 54, d. 1261, ll. 8r, and Grigorii Repetatskii (sic), b. 1906, 22 Aug. 1953, Archiv upravlinnia Sluzhby bezpeky Ukrainy, Vinnyts'koï oblasti (ASBU ViO), case no. 22713 (A. Vashchenko), ark. 175. Hungarian historian Krisztian Ungvary mentions the involvement of Hungarians in Samhorodok in his study of the Hungarian Royal Army in Ukraine during the Second World War, *Krisztian Ungvary Magyar szálló csapatok a Szovjetunióban, 1941.1944: Esemény – Elbeszélés – Utóélet* (Budapest: Osiris Kiadó, 2015), p. 229. Unfortunately, his sources for this shooting were the same files in Ludwigsburg consulted by this author. His contribution here was to name the 41st Infantry Regiment as the most likely unit. The author would like to thank Adam Kerpel-Fronius for his assistance with the Hungarian language. The presence of Hungarian forces during the clearance of the ghetto and the mass shooting features repeatedly in Soviet criminal investigations, see, for example, ASBU ViO, case nos. 1419 (Palamarchuk), 8927 (Osaulko), 25522 (S. Vashchenko and Zhavego), 22713 (A. Vashchenko), and case no. 12239 (Dovhopoliuk et al.). On prisoners of war: GA RF, f. R-7021, o. 54, d. 1261, ll. 7r (Livshits) and 9r (Brezman). Neither statement mentions when and where the POWs were shot, but the context of these references – statements describing the murder of Samhorodok's Jews – implies that the shooting took place within the framework of the operation on 4 June 1942. According to the Samhorodok historian Iurii Bereza, there are no local stories of another mass shooting of this scale.

⁴³ The orders of the Koziatyn Gendarmerie are in *Die Verfolgung und Ermordung der europäischen Juden durch das nationalsozialistische Deutschland 1933-1945*, Band 8: Sowjetunion mit annektierten Gebieten II, Susanne Heim, Ulrich Herbert, et al., eds., compiled by Bert Hoppe (Munich: Oldenbourg, 2016), p. 318.

буфети та інші меблі), яке було оцінено у 3169 карбованців та передано для продажу місцевій торговельній організації⁴⁴.

Упродовж наступних місяців місцева поліція Самгородка неодноразово ловила євреїв, які ховалися в навколишньому районі. Євреїв, яких знаходили в сільській місцевості, спочатку затримували в поліцейському відділку в Самгородку, а потім відводили на єврейське кладовище і розстрілювали. Єврея на ім'я Грановський схопили під час систематичного прочісування села Блажіївка влітку 1942 р. Грановський намагався перерізати собі горло, щоб уникнути полону, однак лише поранився⁴⁵. Суру та Бузю Чернусів знайшли в результаті доносу навесні 1943 р.⁴⁶ Після участі в розстрілі єврейської пари на прізвище Фраліх, яких за деякий час знайшли в Софіївці, один поліцейський вкрав чоботи чоловіка⁴⁷.

Не всіх, кого схопили після масового розстрілу, розстріляли. Койфмани, сім'я з чотирьох осіб, втекли з гетто в Самгородку того ж дня, коли його було створено. Вони провели три дні в бігах, поки їх не спіймали і не відправили до табору в Козятині. Там батьки Бася і Давид почали вмовляти доньку Софію втекти, оскільки вірили, що вона може зійти за українку. Зрештою, на початку серпня Софія втекла. Незабаром після цього табір було ліквідовано. За кілька місяців у Первомайську, що за 18 км на південний схід від Козятина, Софія дістала фальшиві документи і провела решту окупації під вигаданим ім'ям Галина Матвейчук. Вона переїжджала не менше ніж сім разів, ніде не залишаючись більш як на чотири місяці, завжди тікаючи, щойно починала відчувати небезпеку. Наприкінці окупації вона проживала з Миколою та Вандою Слободенюк у Йосипівці, на відстані 7 км на північ від Самгородка⁴⁸.

⁴⁴ Державний архів Вінницької області, ф. 2308, оп. 1, спр. 2, арк. 1–2.

⁴⁵ АСБУ ВіО, спр. № 13047 (Маківчук), свідчення Лук'яна Маківчука, нар. 1900 р., від 23 лютого 1946 р., арк. 20 зв.; Петра Свиначука, нар. 1917 р., від 8 березня 1946 р., арк. 43 зв., і Василя Ішука, нар. 1924 р., 18 березня 1946 р.

⁴⁶ АСБУ ВіО, спр. № 25522 (С. Ващенко і Жавега), т. 1, свідчення Георгія Жавеги, нар. 1921 р., від 30 січня 1961 р., арк. 36, Івана Волинця, нар. 1910 р., від 23 січня 1961 р., арк. 122 зв., і Василя Петренка-Паламарчука, нар. 1922 р., від 21 березня 1961, арк. 165–165 зв.

⁴⁷ Там само, спр. № 13047 (Маківчук), свідчення Маківчука від 23 лютого 1946 р., арк. 21, та Свиначука від 8 березня 1946 р., арк. 44.

⁴⁸ Про родину Койфман – свідчення Софії Жебрак «Меня спасли земляки...»: Мы хотели жить...: Свидетельства и документы. Кн. 1. – Киев: Дух і Літера, 2013. –

furniture), was estimated at 3169 roubles and it was given to the local trade organization for resale⁴⁴.

Over the months that followed, the local police from Samhorodok repeatedly captured Jews who had been hiding in the surrounding rayon. Jews found in the countryside were initially detained at the police station in Samhorodok, then taken to the Jewish cemetery and shot. A Jew named Granovskii was picked up in a systematic sweep of the village of Blazhiivka during the summer of 1942. Granovskii tried to cut his own throat to prevent his capture, but only succeeded in wounding himself.⁴⁵ Sura and Buzi Chernus were betrayed and captured in the spring of 1943.⁴⁶ After participating in the shooting of a Jewish couple by the name of Fralikh, discovered in Sofiivka sometime later, one policeman stole the husband's boots.⁴⁷

Not everybody caught up in the mass shootings was shot. The Koifmans, a family of four, fled the Samhorodok ghetto on the day it was cleared and spent three days on the run before they were captured and sent to a camp in Koziatyn. There, the parents Basia and David urged their daughter Sofiia to flee because they believed she could pass for Ukrainian. Sofiia ultimately did escape in early August. Shortly thereafter, the camp was liquidated. After several months in Pervomaisk, 18 km southwest of Koziatyn, Sofiia obtained false papers and spent the rest of the occupation under the alias Halyna Matveichuk. She moved no fewer than seven times, never staying anywhere for longer than four months, always moving on when she began to feel insecure. She ended the occupation with Nikolai and Vanda Slobodeniuk in Yosypivka, 7 km north of Samhorodok.⁴⁸

⁴⁴ State Archive of Vinnytsia Oblast, f. 2308, op. 1, spr. 2, ark. 1-2.

⁴⁵ ASBU ViO, case no. 13047 (Makivchuk), statements by Luk'ian Makivchuk, b. 1900, 23 Feb. 1946, ark. 20r; Petro Svinarchuk, b. 1917, 8 March 1946, ark. 43r; and Vasiliu Ishchuk, b. 1924, 18 March 1946.

⁴⁶ ASBU ViO, case no. 25522 (S. Vashchenko and Zhavega), t. 1, statements by Georgii Zhavega, b. 1921, 30 Jan. 1961, ark. 36, Ivan Volynets, b. 1910, 23 Jan. 1961, and Vasyl' Petrenko-Palamarchuk, b. 1922, 21 March 1961, ark. 165-165r.

⁴⁷ ASBU ViO, case no. 13047 (Makivchuk), statements by Makivchuk, 23 Feb. 1946, ark. 21, and Svinarchuk, 8 March 1946, ark. 44.

⁴⁸ On the Koifman family, Sofiia Zhebrak, "Menia spacili zemiaki...", *My khoteli zhyt'...: Svidetel'stva i dokumenty*, kniga 1 (Kiev: Dukh i Litera, 2013), pp. 281-283; statement by Sofiia Koifman, b. 1925, 19 May 1945, ASBU ViO, case no. 1419

Родина Бегерів змогла уникнути полону. Мойше Бегер і його сім'я змогли сховатися у підвалі, який служив схованкою для євреїв під час погромів після Першої світової війни. Провівши два дні в дуже тісних умовах, Бегери вислизнули з міста і втекли за 13 км на південний схід до Сопина. Проживши 4,5 місяця у цьому селі, Фрейда Бегер і її двоє дітей продовжили свій шлях до Жмеринки через Вінницю, а Мойше залишився у Сопині. Наприкінці 1942 р. гетто у Жмеринці було порівняно безпечним. Воно перебувало під румунською, а не під німецькою окупацією. Наприкінці листопада 1943 р. німці відновили контроль над Жмеринкою, однак Бегери змогли утриматися до прибуття Червоної армії 18 березня 1944 р. Мойше Бегер також пережив окупацію у Сопині⁴⁹.

Інша історія порятунку в Самгородоцькому районі стосується євреїв, які жили далі звідси. Фаїна Шабшис, разом із донькою Мансю і сином Давидом, втекли з Плискова, що за 40 км звідси, в червні 1942 р., через кілька тижнів після масового розстрілу в цьому місті. Вони місяцями блукали сільською місцевістю, переходячи з одного села до іншого, поки не знайшли притулок у будинку Марії та Якова Діденко в Йосипівці, а потім у будинку Прасковії Михальчук у Зозулинцях⁵⁰.

Червона армія вигнала Вермахт із Самгородка 1 січня 1944 р.⁵¹ Кількість євреїв, про яких відомо, що вони пережили війну за лінією німецької окупації, становить близько 10 осіб⁵².

С. 281–283; заява Софії Койфман, нар. 1925 р., від 19 травня 1945 р.: АСБУ ВіО, спр. № 1419 (Паламарчук), арк. 43–45; заява Басі Койфман, нар. 1900 р., від 8 квітня 1944 р.: Там само, спр. № 8927 (Осаулко), арк. 33–33 зв. Брат Софії також пережив війну.

⁴⁹ Про родину Бегерів див.: USC VHA, Бегер, № 23382, і свідчення Мойше Бегера: Landesarchiv Baden-Württemberg, Staatsarchiv Ludwigsburg, EL 317 III Bu 69, s. 431r. Лише Роза Бегер, донька Мойше, з'являється у: The Benjamin and Vladka Meed Registry of Jewish Holocaust Survivors. – Vol. IV: Listing by Location during the War. – Washington, DC: United States Holocaust Memorial Museum, 2000. – P. 582.

⁵⁰ Про родину Шабшисів із Плискова, які ховалися в селах на північ від Самгородка, див.: Not to Be Forgotten: Eye-Witness accounts of the Holocaust from Melbourne Residents / Boris Stark and Valdimir Leikin, eds. – Melbourne: Association of former Inmates of Nazi Concentration Camps and Ghettos from the Soviet Union, 2003. – P. 131–132 (рос.) і 137–138 (англ.), а також <http://db.yadvashem.org/righteous/family.html?language=ru&itemId=9610711>.

⁵¹ Німецько-фашистський окупаційний режим в Україні. – Київ: Державне видавництво політичної літератури УРСР, 1963. – С. 371.

⁵² Крім Бегерів (4) і Койфманів (3), Марк Брезман також вижив, імовірно, тому, що його разом із сім'єю захопили незабаром після масового розстрілу в селі Гу-

The Beger family eluded capture altogether. Moyshe Beger and his family managed to conceal themselves in a cellar that had served as a hideout for Jews during pogroms that followed the First World War. After two days, in extremely cramped conditions, the Begers slipped out of town and fled 13 km southeast to Sopyn. After 4½ months in this village, Freida Beger and her two children continued on to Zhmyerynka via Vinnytsia, while Moyshe stayed on in Sopyn. By late 1942, the ghetto in Zhmyerynka, which was under Romanian, not German rule, was comparably safe. At the end of November 1943, the Germans resumed control of Zhmyerynka, but the Begers were able to hold out until the Red Army arrived on 18 March 1944. Moyshe Beger also survived the occupation in Sopyn.⁴⁹

Another story of rescue in Samhorodok Rayon concerns Jews from further afield. Faina Shabshis, together with her daughter Mania and son David, fled Plyskiv, some 40 km away, in June 1942, a few weeks after a mass shooting in that town. They roamed the countryside for months, moving from one village to the next, before finding more lasting shelter at the home of Maria and Yakov Didenko in Yosypivka, and then at the home of Praskovia Mykhalchuk in Zozulyntsi.⁵⁰

The Red Army drove the Wehrmacht out of Samhorodok on 1 January 1944.⁵¹ About 10 Jews are known to have survived the war behind German lines.⁵²

(Palamarchuk), ark. 43-45; statement by Basia Koifman, b. 1900, 8 Apr. 1944, ASBU ViO, case no. 8927 (Osaulko), pp. 33-33r. Sofii's brother also survived the war.

⁴⁹ On the Beger family, see S. Beger, USC VHA, Beger, no. 23382, and Moyshe Beger's testimony, LArch BW, StArch Lu, EL 317 III Bu 69, S. 431r. Only Rosa Beger, Moyshe's daughter, appears in *The Benjamin and Vladka Meed Registry of Jewish Holocaust Survivors*, v. IV: Listing by Location during the War (Washington, DC: United States Holocaust Memorial Museum, 2000), p. 582.

⁵⁰ On the Shabshis family from Plyskiv hiding in villages north of Samhorodok, see *Not to Be Forgotten: Eye-Witness accounts of the Holocaust from Melbourne Residents*, Boris Stark and Valdimir Leikin, eds. (Melbourne: Association of former Inmates of Nazi Concentration Camps and Ghettos from the Soviet Union, 2003), pp. 131-132 (Rus.), and 137-138 (Eng.), as well as <http://db.yadvashem.org/righteous/family.html?language=en&itemId=9610711>.

⁵¹ *Nimets'ko-fashysts'kyi okupatsiinyi rezhym*, p. 371.

⁵² In addition to the Begers (4) and the Koifmans (3), Mark Brezman also survived, apparently because he and his family were captured shortly after the mass shooting in the village of Hubyn (today Zbarazh) and sent to Koziatyn, see statement by Mark Brezman, b. 1890, 19 May 1945, ASBU ViO case no. 1419 (Palamarchuk),

НАСЛІДКИ

Ще до кінця війни радянська влада почала переслідувати колишніх місцевих поліцейських і посадовців⁵³. Надзвичайна державна комісія зі встановлення і розслідування злочинів німецько-фашистських загарбників та їхніх спільників (НДК) організувала районну комісію і провела розслідування щодо подій у Самгородку під владою нацистів. На додаток до акта (заключного звіту), записи містять свідчення тих євреїв, які залишилися в живих. Із тих випадків, які було досліджено до цього часу, це один із дуже небагатьох, коли свідчення євреїв залишилися у справі НДК⁵⁴.

У радянські часи про вбивства євреїв в Україні не можна було говорити публічно. Ті, хто вижили, і їхні рятівники могли обговорювати свій досвід лише у вузькому колі. Коли встановлювали пам'ятніobelіски для вшанування жертв, на написах згадували лише «радянських громадян» або «мирних громадян». Історичні праці та журналістські репортажі про долю євреїв в Україні почали з'являтися лише в останні роки існування Радянського Союзу або вже після його розпаду в 1991 р.

Наприкінці 1960-х і на початку 1970-х рр. влада Західної Німеччини розслідувала злочини нацистів, скоєні в гебітскомісаріаті Козятин. Судова допомога з Радянського Союзу надала документи, які розкривали імена та посади деяких німців, які перебували в Самгородку. В більшості випадків інформація прибула занадто пізно. Йозефа Ріхтера, голову посту жандармерії в Самгородку, вбили партизани в серпні 1943 р., а Гайнріха Беренса, командира СС та поліції Козятинського гебіту, ніколи так і не ідентифікували належним чином. Колишній гебітскомісар Штойдель помер у 1958 р. Хоча була можливість ідентифікувати і допитати кількох інших жандармів

бин (зараз – Збараж) і відправили до Козятина, див. свідчення Марка Брезмана, нар. 1890 р., від 19 травня 1945 р.: АСБУ ВіО, спр. № 1419 (Паламарчук), арк. 46–47 зв. Брезман також надав свідчення НДК: ГА РФ, ф. Р-7021, оп. 54, д. 1261, л. 9–9 об.

⁵³ Див., наприклад: АСБУ ВіО, спр. № 1419 (Паламарчук) і 8927 (Осаулко) від 1944 р.

⁵⁴ Матеріали, що стосуються вбивства євреїв, як уже тут процитовано: ГА РФ, ф. Р-7021, оп. 54, д. 1261.

AFTERMATH

Even before the end of the war, the Soviet authorities began prosecuting former local policemen and officials.⁵³ The Extraordinary State Commission for Ascertaining and Investigating Crimes Perpetrated by the German-Fascist Invaders and their Accomplices (ChGK) established a rayon commission and carried out an investigation of events in Samhorodok under Nazi rule. In addition to the final report (*Akt*), the records include a statement by a Jewish survivor. Of the cases examined to date, it is one of the very few instances where Jewish testimony was left in the ChGK file.⁵⁴

Throughout the Soviet era, the murder of the Jews of Ukraine could not be addressed in the public sphere. Survivors and rescuers were only able to discuss their experiences in private. When memorials to the victims were built, inscriptions could only refer to “Soviet civilians” or “peaceful citizens”. Historical texts or journalistic accounts addressing the fate of Ukraine’s Jews only began to appear in the final years of the Soviet Union’s existence or after its collapse in 1991.

In the late 1960s and early 1970s, West German officials investigated Nazi crimes committed in Koziatyn County Commissariat. Judicial assistance from the Soviet Union had provided documentation revealing the names and functions of some of the Germans present in Samhorodok. In most cases, the information arrived far too late. Josef Richter, the head of the Gendarmerie post in Samhorodok, had been killed by partisans in August 1943, while Heinrich Behrens, the SS- and police chief for Koziatyn County, was never properly identified. The former county commissar, Wolfgang Steudel, had died in 1958. Although several other Gendarmes and former officials from the county commissariat could be identified and questioned, there was no evidence to prove they had been present at or involved in

ark. 46-47r. Brezman also gave a statement to the ChGK in GA RF, f. R-7021, o. 54, d. 1261, ll. 9-9r

⁵³ See, for example, ASBU ViO case nos. 1419 (Palamarchuk) and 8927 (Osaulko) from 1944.

⁵⁴ The file related to the murder of the Jews, as already cited here, is GA RF, f. R-7021, o. 54, d. 1261.

та колишніх посадовців з цього гебітскомісаріату, забракло доказів для того, щоб довести їхню присутність або участь у масових розстрілах в Козятинському гебіті⁵⁵. Зрештою справу закрили.

Незабаром після закінчення війни на місці масового розстрілу, що стався у червні 1942 р., встановили обеліск. На ньому була червона зірка і присвята «радянським громадянам» російською мовою. За іншими даними, текст був російською мовою та івритом і був ледве помітним. Є вказівки на те, що єврейські ветерани Червоної армії, які походили із Самгородка, спонсорували меморіальну табличку для обеліска ще за часів Радянського Союзу⁵⁶. Пізніше встановили бетонну плиту і прямокутну металеву огорожу. Невідомо, хто встановив оригінальний обеліск і додав ці доповнення. Таблички на цьому місці більше немає. Бетонна плита крихка. Металева огорожа погнулася.

⁵⁵ Див.: Zentrale Stelle Ludwigsburg, Abschlussbericht, II 204 AR-Z 137/67, 1 липня 1975 р., БА, В 162/7376, s. 239–243. Це попереднє розслідування згодом було передано до прокуратури в Гільдесгаймі. Поміж допитаних був Гейнріх Беренс, нар. 1906 р., але це була не та людина. Справу закрили, див.: Vermerk, Staatsanwaltschaft bei dem Landgericht Hildesheim, 12/9 Js 411/75, 29 липня 1978 р., там само, s. 380–391. Доля Гейнріха Беренса, нар. 1898 р., до цього часу залишається невідомою. Його особиста справа зберігається у БА, ZA I 5336, A. 24. Під час «холодної війни» матеріали щодо Беренса перебували в особливому архіві Міністерства державної безпеки Східної Німеччини. Ще навіть у 1981 р. слідчі Західної Німеччини переглядали злочини, скоєні в Козятинському гебіті, див.: Landeskriminalpolizeiamt Niedersachsen, Betr.: Ermittlungsverfahren der Staatsanwaltschaft Hildesheim, 9 Js 411/75 – NSG im Gebiet Kasatin/Ukraine, 10 травня 1981 р., s. 270–275.

⁵⁶ Листування з Алексом Бегером (США), сином Розі Бегер і племінником С. Бегер, 11 грудня 2017 р. та листування з Едом Гробманом, 8 червня 2018 р. Гробман, батько якого був із Самгородка та воював у Червоній армії під час війни, згадував, що вперше побачив пам'ятник у 1957 р. Коли Гробману та його старшому двоюрідному братові показали сучасне фото пам'ятника, вони зауважили, що на обеліску раніше була червона зірка. Вони не згадали ані бетонної плити, ані металевої огорожі. Двоюрідний брат Гробмана зазначив, що обеліск було встановлено у 1946 р. Бегер тільки сказав, що на цьому місці завжди був пам'ятник. Гробман згадував лише про напис російською мовою, Бегер – про написи російською та івритом, які було погано видно. Бегер також написав, що Олександр Гробман і Олександр Гольдберг [sic] колись організували меморіальну дошку для обеліска. Ед Гробман, який народився і виріс у Шаргороді, бував у Самгородку тільки кілька разів у дитинстві і не мав уявлення, що його батько мав стосунок до цього пам'ятного місця. Також виявилось, що дружину Гробмана звать Софія О. Гольдберг. Гробман не розповідав, чи він говорив на цю тему зі своєю дружиною або зі своєю матір'ю Кларою, якій зараз 93 роки.

the mass shootings in Koziatyn County.⁵⁵ The case was ultimately closed.

Not long after the war, an obelisk was erected at the site of the June 1942 mass shooting. The original memorial reportedly had a red star and an inscription to “Soviet citizens” in Russian. By another account, the text was in Russian and Hebrew and barely visible. Jewish Red Army veterans native to Samhorodok were credited with sponsoring a plaque for the obelisk at some point during the Soviet era.⁵⁶ A concrete slab and a rectangular metal frame were added later. It is not clear who built the original obelisk or who made the additions. There is no plaque at the site today. The concrete slab is crumbling. The metal fencing is buckling.

At least three Jewish families returned to Samhorodok after the occupation. Moisei Beger lived there until his death in 1978. He is buried

⁵⁵ See Zentrale Stelle Ludwigsburg, Abschlussbericht, II 204 AR-Z 137/67, 1 July 1975, BArch, B 162/7376, S. 239-243. This preliminary investigation was then transferred to the prosecutor’s office in Hildesheim. Among the persons questioned was a Heinrich Behrens, b. 1906, but he was the wrong person. The case was closed, see Vermerk, Staatsanwaltschaft bei dem Landgericht Hildesheim, 12/9 Js 411/75, 29 July 1978, *ibid.*, pp. 380-391. The fate of the actual Heinrich Behrens, b. 1898, remains unknown to date. His personnel file is at BArch, ZA I 5336, A. 24. During the Cold War, Behrens’s file was held in a special archive of the East German Ministry of State Security. Even as late as 1981, West German investigators were revisiting the crimes committed in Koziatyn County, see Landeskriminalpolizeiamt Niedersachsen, Betr.: Ermittlungsverfahren der Staatsanwaltschaft Hildesheim, 9 Js 411/75 – NSG im Gebiet Kasatin/Ukraine, 10 May 1981, *ibid.*, pp. 270-275.

⁵⁶ Correspondence with Alex Beger, son of Roza Beger and nephew of S. Beger, 11 December 2017, and correspondence with Ed Grobman, 8 June 2018. Grobman, the son of a Samhorodok native who fought in the Red Army during the war, recalled seeing the memorial for the first time in 1957. When provided with a photo of the current memorial, Grobman showed it to an older cousin. Both claim that there used to be a red star on the obelisk. Neither recalled the concrete plate or metal frame. Grobman’s cousin also dated the memorial to 1946. Beger merely said that there was always some kind of memorial at the site. Grobman spoke only of a Russian inscription. Beger mentioned the faded Russian and Hebrew inscriptions. He also wrote that Alexander Grobman and Alexander Goldberg [sic] arranged for a plaque to be mounted on the obelisk at some point. Ed Grobman, born and raised in Shargorod, only went to Samhorodok a few times as a child and had no idea that his father had anything to do with the memorial. It also emerged that Grobman is married to Sofia A. Golberg. Grobman has not indicated whether he has consulted her or his now 93-year-old mother Klara.

Після окупації до Самгородка повернулися принаймні три єврейські родини. Мойсей Бегер жив там до кінця життя (1978 р.). Його поховали в Козятині поруч із дружиною Фрейдою, яка померла у 1966 р.⁵⁷ Нині у Самгородку євреїв немає.

Проведені у рамках проекту «Захистимо пам'ять» у листопаді 2016 р. та квітні 2017 р. неінвазійні археологічні дослідження довели наявність масового поховання під обеліском, але показали, що бетонна плита, на яку спирається обеліск, не покриває яму повністю. У 2019 р. на місці масового розстрілу євреїв Самгородка було споруджено та відкрито новий меморіал.

⁵⁷ Листування з Еммою Герц (Ізраїль), донькою С. Бегер і племінницею Р. Бегер, 24 листопада 2017 р.

in Koziatyn with his wife Freida, who died in 1966.⁵⁷ Today, there are no longer any Jews living in Samhorodok.

Non-invasive archaeological work, conducted in November 2016 and April 2017 in the framework of the “Protecting Memory” project, confirmed evidence of a mass grave beneath the obelisk, but showed that the concrete slab supporting the obelisk fails to cover the pit completely. In 2019, a new memorial was erected and inaugurated at the site of the mass shooting of the Jews of Samhorodok.

⁵⁷ Correspondence with Emma Gerts (Israel), daughter of S. Beger and niece of R. Beger, 24 November 2017.

ІЛЮСТРАЦІЇ/ILLUSTRATIONS

Брат і сестра Пінхас-Зюня та Хана-Нюся Ольгарт загинули в червні 1942 р. Їм було приблизно 12 та 15 років відповідно.

The siblings Pinchas-Ziunia and Chana-Niusia Olgart perished in June 1942. They were about 12 and 15 years old, respectively.

© Yad Vashem Photo Archive, Jerusalem. 1880663

Члени родини Дехтяр, приблизно 1925 р. За лавою: Ліба (Люба, з краваткою) та Поля Дехтяр. На лаві (зліва направо): Борух і Давид Дехтяр та Ціппора Миропольська. Війну пережив лише Давид, якого мобілізували до Червоної армії у 1941 р.

Members of the Dekhtiar family, ca. 1925. Behind the bench: Lieba (Liuba, with tie) and Poli Dekhtiar. On the bench (left to right): Borukh and David Dekhtiar with Tsippora Miropolsky. Only David, a soldier mobilized in 1941, survived the war.

Люба Дехтяр (справа) зі своєю сестрою наприкінці 1920-х рр. Любу та її чотирьох дітей розстріляли в червні 1942 р.

Lieba Dekhtiar (right) with her sister, late 1920s. Lieba was shot with her four children in June 1942.

Брати Олександр та Михайло (Мойше) Гробман (зліва направо). У 1941 р. Михайло повернувся з університету додому на літні канікули. Він був розстріляний у червні 1942 р. Олександр воював у Червоній армії і пережив війну.

Prewar photo of the brothers Alexander and Mikhail (Moyshe) Grobman (left to right). Mikhail returned home from university for summer vacation in 1941 and was shot in June 1942. Alexander fought in the Red Army and survived the war.

© Private

Ісаак та Рахель Гробман, батьки Олександра та Михайла Гробманів, були розстріляні у червні 1942 р.

Isaak and Rachel Grobman, parents of Alexander and Mikhail, were shot in June 1942.

© Private

Шимон Гольберг, приблизно 1946-1947 рр. Шимон був евакуйований, воював у Червоній армії та пережив війну. Його мати, батько та шість сестер були розстріляні у червні 1942 р.

Shimon Golberg, ca. 1946-1947. Shimon was evacuated, fought in the Red Army and survived the war. His Mother, Father and six sisters were shot in June 1942.

Поховання, травень 2016 р. Перші спроби звести на цьому місці пам'ятник були здійснені незабаром після війни.

Memorial site, May 2016. The first efforts to memorialise this site took place shortly after the war.

© Stiftung Denkmal für die ermordeten Juden Europas

Радянські слідчі досліджують місце розстрілу на єврейському кладовищі, 1961 р. Радянська влада провела принаймні 25 кримінальних розслідувань діяльності колишніх місцевих поліцейських або посадовців у Самгородку.

Soviet investigators examine a shooting site at the Jewish cemetery, 1961. The Soviet authorities conducted at least 25 criminal investigations against former local policemen or administrators in Samhorodok.

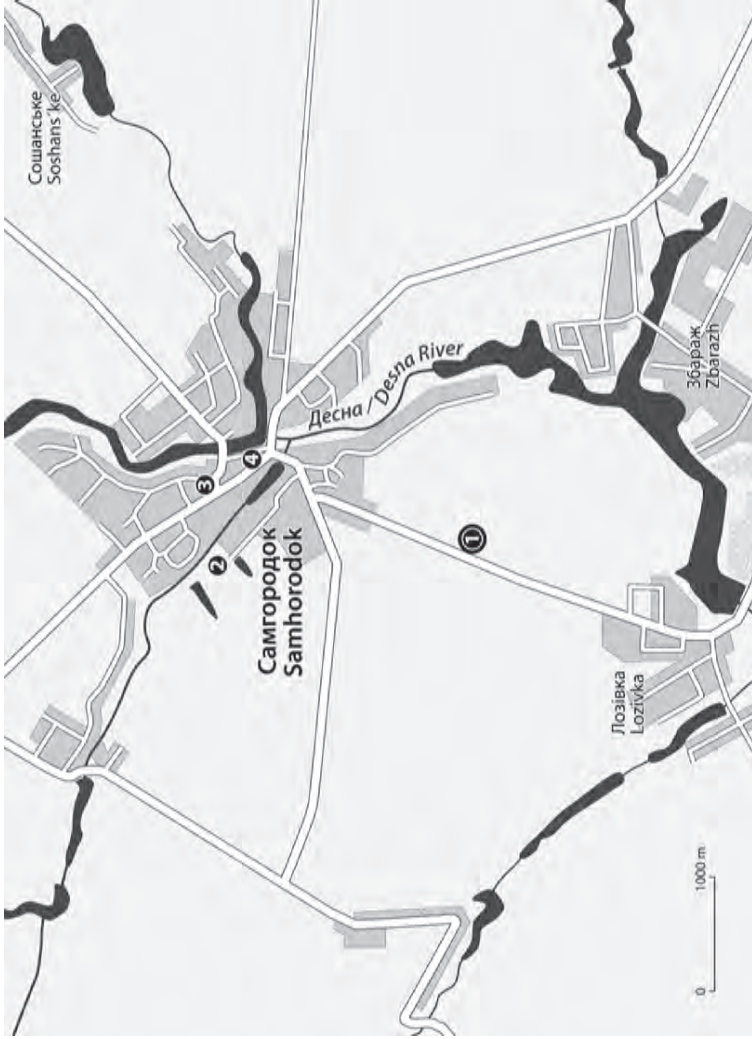
© Архів Управління СБУ у Вінницькій області

Колишня єврейська школа, фото 2017 р. У Самгородку і донині можна знайти сліди єврейського життя.

Former Jewish school, 2017. Traces of Jewish life can still be found in Samhorodok to this day.

© Stiftung Denkmal für die ermordeten Juden Europas

Пам'ятник євреям Самгородка: 1 – Пам'ятник жертвам Голокосту. 2 – Єврейський цвинтар. 3 – Колишня синагога (нині школа-інтернат). 4 – Колишня єврейська школа
 Memorial to the Jews of Samhorodok: 1 – Holocaust Memorial. 2 – Jewish Cemetery. 3 – Former Synagogue (today a boarding school). 4 – Former Jewish school

ПЕРЕЛІК СКОРОЧЕНЬ

ДАВіО	Державний архів Вінницької області (Вінниця, Україна)
АСБУ ВіО	Архів управління Служби безпеки України у Вінницькій області (Вінниця, Україна)
ГА РФ	Державний архів Російської Федерації (Москва, Росія)
РГВА	Російський державний воєнний архів (Москва, Росія)
БА	Федеральний архів у м. Берлін (Німеччина)
ZSL	Центральне відомство управлінь юстиції земель Німеччини з розслідування націонал-соціалістичних злочинів (Людвігсбург, Німеччина)
САНІР	Центральний архів історії єврейського народу (Єрусалим, Ізраїль)
YVA	Архів Національного меморіалу Катастрофи та героїзму єврейського народу «Яд Вашем» (Єрусалим, Ізраїль)
USC VHA	Архів Інституту візуальної історії та освіти «Фонд Шоа» університету Південної Каліфорнії (Лос-Анджелес, США)

ABBREVIATIONS

DAViO	State Archive of Vinnytsia oblast (Vinnytsia, Ukraine)
ASBU ViO	Archive of the Branch of Security Service of Ukraine in Vinnytsia oblast (Vinnytsia, Ukraine)
GA RF	State Archive of the Russian Federation (Moscow, Russia)
RGVA	Russian State Military Archive (Moscow, Russia)
BArch	Federal archives (Bundesarchiv) in Berlin (Germany)
ZSL	Central office of the land judicial authorities for the investigation of National Socialist crimes (Ludwigsburg, Germany)
CAHJP	Central Archives of the History of the Jewish People (Jerusalem, Israel)
YVA	Archive of the World Holocaust Remembrance Center Yad Vashem (Jerusalem, Israel)
USC VHA	The USC Shoah Foundation Institute for Visual History and Education (Los Angeles, USA)

Літературний редактор
англійського тексту
д-р Керолайн Пірс

Literary editing
of English part
Dr. Caroline Pearce

Літературний редактор
українського тексту
Олена Пазюк

Literary editing
of Ukrainian part
Olena Pazyuk

Коректор
Наталя Анікеєнко

Proofreading
Natalia Anikeenko

Дизайн
Олександр Остапов

Design
Oleksandr Ostapov

Комп'ютерна верстка
Марина Кулікова

Layout
Maryna Kulikova

На обкладинці:
Меморіал убитим євреям
Самгородка
Архітектор *Тарас Савка*

Photo on the cover:
Memorial to the murdered Jews
of Samhorodok
Architect *Taras Savka*

Український центр вивчення
історії Голокосту
01011, Київ,
вул. Генерала Алмазова, 8, оф. 109
Тел. (044) 2859030
Email: uhcenter@holocaust.kiev.ua

Ukrainian Center
for Holocaust Studies
01011, Kyiv,
Generala Almazova str. 8, r. 109
Tel. (044) 2859030
Email: uhcenter@holocaust.kiev.ua